

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

4 | 2023

18. 11. | Schůze Slezské ornitologické společnosti, Ostrava; sos-cso.cz
 13. 12. | Ornitolog na drátě; birdlife.cz/ornitolog-na-drate
 25. 12. – 7. 1. | Druhé zimní sčítání v rámci liniového sčítání druhů (LSD); birdlife.cz/lso
 5.–7. 1. | Šestý ročník sčítání ptáků na krmitkách; ptacihodinka.cz
 leden a únor | Vycházky ke Světovému dni mokřadů na mnoha místech republiky; birdlife.cz

Vydejte se v roce 2024 za ptáky s ČSO!

birdlife.cz/exkurze

- Kanárské ostrovy:** Lanzarote a Fuerteventura | 7.–14. 2. | letecky
Východní Indie: Asám a Himálaj | 23. 3. – 8. 4. | letecky, zájezd obsazen, další termín na jaře 2025
Španělsko: Extremadura | duben | letecky
Jarní Maďarsko: NP Kiskunság a NP Hortobágy | květen | autobusem
Polsko: Biebrzanský NP | květen | autobusem
Ptačí park Zbudovská blata | červen | autobusem
Island | červen/červenec | letecky
Francouzská Guyana | září/říjen | letecky
Podzimní Maďarsko: NP Hortobágy | říjen | autobusem

Nákupem v e-shopu ČSO potěšíte nejen sebe a své blízké, ale i ptáky! Vánoční objednávky vyřizujeme do 18. 12.

eshop.birdlife.cz

Kompaktní dalekohled MeoPro HD 10x42 pro každodenní použití se speciální slevou pro členy ČSO!

8900 Kč

Původní cena 15 903 Kč

Platí do vyprodání zásob.

eshop.birdlife.cz

Ptačí svět – časopis ČSO | Ročník XXX, číslo 4/2023

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO).
Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 252/34, 150 00 Praha 5 – Smíchov, tel.: 777 330 355, www.birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada: **Alena Klvaňová**, klvanova@birdlife.cz, šéfredaktorka
Jaroslav Cepák, krouzkovaci_stanice@nm.cz | **Gabriela Dobruská**, dobruska@birdlife.cz |
Lucie Hošková, hoskova@birdlife.cz | **Barbora Kaminiecká**, barbora.kaminiecka@nature.cz |
Jiří Sládeček, jiri.sladecek@volny.cz | **Věra Sychrová**, sychrova@birdlife.cz |
Zdeněk Vermouzek, verm@birdlife.cz | **Lukáš Viktor**, viktora@birdlife.cz

Vychází čtyřikrát ročně. Pro členy ČSO zdarma, roční předplatné 400 Kč. Obsah a čísla ke stažení najdete v pdf na birdlife.cz/ptaci-svet.

Grafický návrh a sazba: **Jiří Kaláček** (www.kalacek.cz)

- 1 | Úvodník / *Zdeněk Vermouzek*
 1 | Z terénu i z kanceláře / *Věra Sychrová*

Co přinesl poštovní holub

- 2 | Hnízdění poštolek rudonohých na Moravě / *Tomáš Oplocký*
 2 | Leucistický vrabec domácí v Zoo Hluboká / *Jakub Handschuh*
 2 | Setkání s královskými bažanty / *František Novotný*

Letem ptačím světem Báry Kaminiecké

- 3 | Před vedrem není úniku
 3 | Luňák červený překvapil britské ornitology
 3 | V Londýně zrušili plánované pokuty za krmení kachen

Z domova

- 4 | Zajímavá pozorování od července do října / *Jan Grünwald, Jan Studecký*

Zajímavosti z ptačí říše

- 5 | Mimořádné hnízdění kalouse pustovky na střední Moravě / *Ondřej Boháč*
 6–7 | Ptáci na horách a přizemní ozon / *Jiří Reif*
 8–9 | Polák velký v roce 2023 / *Petr Musil, Zuzana Musilová, Monika Homolková*
 9 | Jak se letos dařilo sýčkům a jak jim pomoci / *Věra Sychrová, Zuzana Holubová*

Objektivem

- 10–11 | Objektivem Moniky Suržinové

Rozhovor

- 12–14 | Volnost v terénu bych za sofistikovanou laboratoř nevyměnila. Rozhovor s Terezou Petruskovou / *Alena Klvaňová*

Poznáte...?

- 15–17 | Pozorování pěvců v zimě / *Alena Klvaňová, Jan Hošek*

Mladým ornitologům

- 18 | Krutihlavovy hlavolamy / *Vladka Sládečková*
 18 | Polet se mnou do přírody / *Gabriela Dobruská*

Ptačí svět v říši umění

- 19 | Sýček – Picassova sova / *Daniel Razím*

V ohrožení

- 20–21 | Koroptev mezi mlýnskými kameny / *Martin Černý, Dana Rymešová*
 21 | Pomůže koroptvi nový dotační titul? / *Václav Zámečník*
 22 | Vychýlené antarktické počasí ohrožuje tučňáky císařské / *Zbyněk Janoška*
 22 | Hospodaření v souladu s přírodou na Ekofarmě PROBIO Velké Hostěradky / *Martin Hutar*

Rady, tipy, návody

- 23 | Svensson versus Hume – srovnání terénních určovacích příruček / *Robert Doležal*
 24–25 | Budování nových tůň v nížinné zemědělské krajině: podpora, či ohrožení biodiverzity? / *Jan Sychra, Jindřiška Bojková, Michal Janáč*

Ze života ČSO

- 27 | AVIF v novém kabátě / *Eliška Konopáčová*
 27 | Ptačí hodinka 2024: Sčítejme za každého počasí! / *Eliška Konopáčová*
 28 | Vaše výpravy za ptákem roku / *Alena Klvaňová, Ludmila Korešová, Petr Musil*

Za ptáky do světa

- 29–31 | Birding baribalům navzdory / *Jiří Hrubý*

Tisk: **Unipress, spol. s r. o., Turnov**
 Jazyková korektura: **Milan Bronclík**

Toto číslo vyšlo 14. 11. 2023 v nákladu 6600 výtisků.
 Uzávěrka příštího čísla je 15. 1. 2024. Vyjde v únoru.
 Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. ISSN 1801-7525.
 Redakce děkuje všem autorům textů i fotografií.

Na obálce: Sýkora parukářka (*Lophophanes cristatus*) od Moniky Suržinové

Na vydávání časopisu přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti. Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte webové stránky časopisu na birdlife.cz/ptaci-svet a profil na [facebook.com/ptacisvet](https://www.facebook.com/ptacisvet).

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolný zájmový spolek zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 7000 členů. Pracuje na vlastních i mezinárodních projektech, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V Česku zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (Together for birds and people).

Naše energetická krajina

Na přípravu *Ptačího světa* potřebujeme energii. Potřebuje ji nejen šéfredaktorka, aby mě přiměla napsat úvodník včas, ale především všechny počítače, tiskárna i poštovní auta. Další energii potřebujeme večer v žárovce, abychom si mohli *Ptačí svět* přečíst. S ostatními oblastmi našeho života je to podobné.

Svět, ve kterém žijeme, spotřebovává každou minutu ohromné množství energie. Parní stroje a koňské potahy, a dnes i ropu a zemní plyn, nahrazujeme energií elektrickou. Využíváme ji doslova na každém kroku a její spotřeba v příštích letech a desetiletích ještě poroste. Elektrická auta, vytápění i klimatizace jsou zde a bude jich přibývat, ať se to někomu líbí, nebo ne.

V Česku vyrábíme většinu elektřiny z uhlí, důležité jsou i jaderné zdroje. Zatímco jádro je extrémně drahé s obrovskými následky v případě havárie, uhelné elektrárny kouří, oteplují atmosféru a vedou ke klimatickým změnám, které vidíme kolem sebe v podobě sucha, vedra či povodní. Vedle toho vznikají a budou vznikat solární, větrné a vodní elektrárny. Ty ve větší či menší míře zasahují do přírodního prostředí a ohrožovat mohou i ptáky. Budťo přímo – srážkou s točícím se větrníkem –, nebo změnou podoby území, kterému se pak citlivější druhy vyhýbají.

A tak si klademe otázky: Zničíme si s rozvojem obnovitelných zdrojů poslední zbytky přírody? Nebylo by lepší zůstat přece jen u toho uhlí? Když se jen trochu zamyslíme, je odpověď jednoduchá: Čistou energii potřebujeme, a čím dříve, tím lépe. Vždyť i klimatická změna ptačí druhy a přírodu ovlivňuje, jen to jde krůček za krůčkem, takže si zvykáme jako ta pověstná žába v hrnci na plotně. Už máme dostatek znalostí, abychom věděli, že pokud s uhlím a dalšími zdroji skleníkových plynů neskončíme opravdu rychle, změně se životní prostředí lidí i ptáků k nepoznání. Pak by ani úvahy o ochraně současné podoby přírody nedávaly smysl.

Obnovitelné zdroje energie, tedy větrné a solární elektrárny, potřebujeme právě proto, abychom mohli chránit přírodu i za dalších sto let. Proto i ČSO zahájila jednání s Komorou obnovitelných zdrojů energie. Naším společným zájmem je, aby obnovitelné zdroje vznikaly co nejrychleji, ale zároveň tam, kde nejméně poškodí přírodu. Bude-li se dařit taková řešení nacházet, budeme z toho mít prospěch všichni.

Zdeněk Vermouzek

Foto: Jindřiška Bářková

Foto: Jakub Vlček

V sobotu 1. října jsme ve vznikajícím pátém ptačím parku ČSO Zbudovská blata v jižních Čechách uspořádali první akci pro veřejnost. Festivalu ptactva se zúčastnilo 59 návštěvníků, kteří pozorovali 35 druhů ptáků včetně osmi kolih velkých. Ty jsou společně s břehouši černoocasými cílovými druhy, jejichž hnízdiště tu chceme obnovit. Zpestřením bylo kroužkování ledňáčka říčního. Vycházek, které jsou oslavou ptačí migrace, jsme letos po celém Česku uspořádali celkem 50 a zúčastnilo se jich přes tisíc lidí.

- **Těsně po úspěšné letní fundraisingové akci a nákupu 11 ha na Zbudovských blatech jsme neplánovaně koupili dalších 6 ha pozemků** v ptačích parcích Mnišské louky a Kosteliska. Firma, která tyto pozemky vlastnila, nám je několik let nechtěla prodat. Podařilo se to až po příměluve jednoho člena ČSO přímo u vedení firmy.
- **Koncem srpna jsme uspořádali tiskovou konferenci s distribuční společností EG.D.** Upozornili jsme na problematiku úhynu ptáků na sloupech a drátech vysokého napětí a představili jsme novinářům, jak spolupracujeme na ochraně ptáků. Příkladem jsou zviditelňovací prvky na drátech a bezpečné sloupky se šikmými rameny. Těch je nyní asi 90 tisíc, což je přibližně desetina všech sloupů v Česku. Odhadujeme, že ročně po zásahu výbojem hynou stovky tisíc ptáků.
- **Chráníme hnízdiště ptáků zemědělské krajiny přímo v terénu.** Letos jsme ve spolupráci s dobrovolníky a zemědělci ochránili 190 hnízd čejek chocholatých, 33 hnízd motáků lužních a 12 hnízd chrástalů polních ohrožených zničením zemědělskou technikou.
- **Skvělou hnízdní sezónu letos prožili čápi bílí.** Dobrovolníci v celém Česku zaznamenali 715 hnízd s plně vzrostlými mláďaty. Je to nejvíce v historii programu občanské vědy Čapí hnízda, který letos oslavil desátý ročník. Rekordní byl také počet 1021 dobrovolníků, kteří hnízda sledovali.
- **Pastva uherského stepního skotu v ptačím parku Kosteliska působí kladně nejen na ptáky, ale také na rostliny.** Tam, kde zvířata udusala jilovitou půdu, vznikly vysychavé louže a záhy vyklíčily slanomilné druhy, jejichž semena čekala v půdě desítky let. Jde například o kyprej yzopolistý, merlík slanomilný či řepeň durkoman.
- **Začátkem září jsme v ptačích parcích ČSO Josefovské louky a Mnišské louky uspořádali akci Noc netopýrů, během níž se návštěvníci seznámili s životem nočních tvorů.** V Josefově jsme kromě ptačího parku navštívili i podzemí a pozorovali vrápence malé. Na Mnišských loukách se podařilo odchytil také tři lelky lesní. Obou akcí se zúčastnilo přes 60 lidí.
- **Spustili jsme novou verzi faunistické databáze ČSO AVIE.** Web birds.cz, kde shromažďujeme ptačí pozorování, prošel rozsáhlou změnou, která přináší jak nový moderní vzhled, tak přepracovanou serverovou část. Více si přečtete na str. 26.
- **Na pozvání Justiční akademie jsme začátkem října školili státní zástupce, soudce a policisty o ptačí kriminalitě,** tedy o pronásledování ptáků, činnosti psí jednotky ČSO, která v terénu dohledává otrávené návnady a ptáky, a také o spolupráci s policií. Přednáška proběhla v rámci projektu Life Eurokíte.
- **ČSO má nový pobočný spolek pro oblast středních Čech a Prahy.** Došlo tím k zaplnění posledního prázdného místa na mapě poboček ČSO, kterých je nyní devět. Zakládající členové se poprvé oficiálně představili na členské schůzi ČSO 11. listopadu v Kolíně. Informace o pobočce a o tom, jak se stát členem, najdete na webu stredcechcso.cz.
- **Na pozvání místního mysliveckého spolku jsme besedovali o olověném střelivu a jeho alternativách v Katusicích na Mladoboleslavsku.** Zatímco s vedením Českomoravské myslivecké jednoty nacházíme ohledně olova společnou řeč jen těžko, na místní úrovni je to mnohem snazší. V Evropě každoročně hyne na otravu olovem asi milion ptáků. Změnit to má nařízení EU, které od letošního února zakazuje k lovu na mokřadech používat olovo.

Hnízdění poštolek rudonohých na Moravě

Foto: Tomáš Oplocký

Poštołka rudonohá se na území Česka vyskytuje během roku vzácně, ale pravidelně. Od začátku srpna do začátku října tu zastihneme převážně mladé jedince na tahu, ale jednotliví ptáci se mohou objevit i později. „Rudonožky“ jsou malí sokoli o velikosti 30–35 cm s rozpětím křídel až 80 cm, u nichž lze i v terénu snadno rozlišit pohlaví. Tento teplomilný druh hnízdí především na východ od nás, například na Slovensku,

v Maďarsku, Rakousku či na Ukrajině, často v koloniích. Využívá také hnízda krkavcovitých ptáků, zejména havranů polních. U nás poštolka rudonohá nikdy nehnízdila pravidelně, ale pouze velmi ojediněle. Poslední známá hnízdění byla zaznamenána v roce 2019 u Olomouce (Boháč a Oplocký) a v roce 1973 u obce Grygov (Hudec a Šťastný).

Letos se na kraji Prostějova objevil mladý pár, který tvořili ptáci narození v loňském roce. Podle chování se v průběhu května snažili hnízdit. Proběhlo i páření a obsazování hnízda, později se ale poštolky z okolí ztratily. Koncem července jsem je na lokalitě našel znovu a to už samec – podle opeření jiný, dospělý jedinec – zaháněl káň lesní, což je typické chování na hnízdišti. Po několika výpravách do terénu jsem hnízdo našel ve výšce téměř 7 m na mladé bříze. Na hnízdě byla dvě mláďata, z nichž jedno trénovalo křídla na boční větví. Během dne pak už bravurně kroužilo s rodiči. Druhé hnízdo jsem našel náhodně na javoru, ve výšce asi 10 m, stejně jako v prvním případě ve starém stračím hnízdě. I zde byla úspěšně vyvedena čtyři mláďata. U obou hnízd se zdržovali také jeden až tři mladí nehnízdící ptáci. Třetí letošní hnízdění poštolky rudonohé pak prokázal Marek Palička na Hodonínsku.

Podobně jako někteří dravci a sovy u nás letos i poštolky rudonohé zahnízdily díky bohaté nabídce hlodavců, především gradaci hraboše polního na Hané. Nelze proto říci, zda bude počet párů v následujících letech stoupat, nebo se zase řadu let žádného nedočkáme. Doufejme však, že tento krásný sokol u nás nalezne vhodná místa pro hnízdění a stane se naším pravidelně hnízdícím druhem. Chraňme proto nejen ptáky, ale i okolní krajinu, zejména tu zemědělskou, aby druhy, které ji obývají, u nás mohly hnízdit i nadále.

Tomáš Oplocký, Prostějov

Foto: Tomáš Oplocký

Leucistický vrabec domácí v Zoo Hluboká

Již pátým rokem pracuji jako terénní pracovník v projektu Vrabci v Zoo Hluboká, kde pomocí fotoaparátu odečítám barevně označené vrabce domácí. Cílem projektu, který vede Martin Šálek z Ústavu biologie obratlovců AVČR, je získat detailní informace o přežívání tohoto druhu. Jednou jsem při svých toulkách za odečty narazil na bílé zbarveného jedince, kterého jsem pojmenoval Renda. Jednalo se o leucistického ptáka, který na rozdíl od albína nemá červené oči. V rámci projektu se v zoo dvakrát do roka koná odchyťová akce, při které vrabce značíme barevnými kroužky. Doufal jsem, že Rendu odchyťme a podaří se nám na něj podívat zblízka. Odchyt se bohužel nezdařil, i když vrabec poletoval v blízkosti sítí. Ještě pár měsíců po kroužkovací akci jsem Rendu vídal, jak si užívá vrabčí život v zoo, ale později jsem ho už nezaznamenal.

Po roce, 28. srpna 2022, se objevil další bíle zbarvený jedinec – několikátýdenní mládě. Byl jsem nadšen a okamžitě mi bylo jasné jeho

jméno – Renda 2.0. Při odečítání vrabců jsem ho potkával pravidelně a vypadalo to, že se mu daří. Když se během kroužkovací akce chytil, byl jsem šťastím bez sebe. Mé nadšení sdíleli i zkušení ornitologové, kteří si při měření a vážení uvědomovali zvláštnost tohoto okamžiku. Ono totiž chytit bílého vrabce není každodenní záležitostí.

Renda 2.0 přežil zimu a chystal se na hnízdění. Dne 26. 6. 2023 jsem objevil dutinu, kam zaletoval s hnízdním materiálem, a po několika týdnech již z hnízdní dutiny vykukovala dvě normálně zbarvená mláďata. Pravděpodobně se jedná o první prokázané a úspěšné hnízdění leucistického vrabce domácího u nás. I „obyčejný“ vrabec domácí tedy může být něčím vzácný...

Během projektu bylo v Zoo Hluboká mezi lety 2017–2022 okroužkováno celkem 1280 vrabců. Nejčastěji odečtený či odchycený vrabec má 44 záznamů, vrabčice 29 záznamů a nejméně jednou bylo odečteno či zpětně odchyceno celkem 352 vrabců. Nejstarší kroužkovaní ptáci jsou

nejméně pět let staří a jde o samice. Pět ptáků jsme chytili po čtyřech, 24 po třech, 55 po dvou letech a 136 po jednom roce.

Navštívíte-li i vy Zoo Hluboká a uvidíte-li vrabce s barevnými kroužky, budeme rádi, když nám pošlete snímek spolu s datem pozorování.

Jakub Handschuh, Skály u Protivína

Foto: Jakub Handschuh

Setkání s královskými bažanty

Bažant královský je u nás chován pro zpestření v bažantnicích, ale v některých honitbách jej občas vypustí do volné přírody. Při jedné z fotografických výprav jsem zaslechl jakési kvokání – to přede mnou pobíhali a povídali si „tři králové“. Váhal jsem, zda z batohu vyndat foťák, než utečou. Povedlo se a já si odnesl krásný zážitek.

František Novotný, Tábor

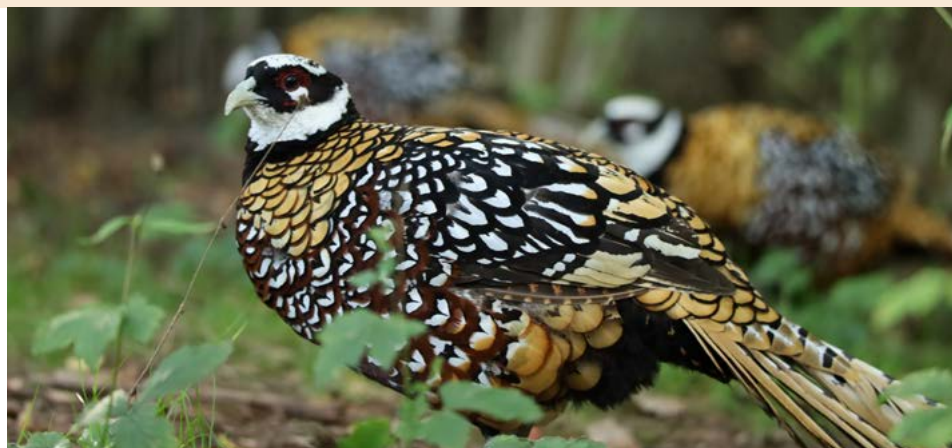

Foto: František Novotný

Před vedrem není úniku

Severní polokoule letos zažila nejlepší léto v novodobé historii. V americké Arizoně panovala 25denní série veder překračujících 40 °C, na řeckých ostrovech řádily požáry a v severozápadní Číně naměřili národní teplotní rekord 52 °C. Pomalu si tak zvykáme na extrémně horká léta a mnozí z nás si je už bez použití klimatizace ani neumějí představit. A jak se s častými vlnami veder vyrovnávají ptáci? Ti sice možnost využít vychlazené prostory nemají, mají však křídla, takže by mohli odletět tam, kde je zrovna chladněji. Jenže většina ptáků v letním období sedí na hnízdech nebo vychovává mláďata, a vhodné lokality jsou navíc už zpravidla obsazeny jinými ptáky. Z Arizony tak bylo hlášeno mnoho případů, kdy ještě nevzletná mláďata kvůli horku předčasně vyskákala z hnízd a při pádu se zabila. U menších ptáků se také výrazně zvyšuje riziko dehydratace a přehřátí. V Austrálii uhynuly v lednu 2009 v důsledku vlny veder, při níž teploty překračovaly 45 °C, tisíce andulek a zebříček. Dalším problémem je, že vysychají tradiční zdroje vody, kam byli ptáci zvyklí létat pít. Aby jim i ostatním živočichům alespoň trochu pomohli, rozvázeli v již zmiňované Arizoně vodu do vyschlých napajedel pomocí vrtulníků. Strastí však nejsou ušetřeni ani mořští ptáci. V důsledku oteplení vrchní vrstvy vody v mořích se ryby stahují do větších hloubek a ptáci je nedokážou ulovit. Jen v červenci letošního roku zahynulo u tichomořského pobřeží Mexika 300 ptáků včetně buňáků a racků, další úhyny pak byly zaznamenány podél pobřeží Peru a Chile. Ptáci žijící ve Středomoří jsou sice na horké klima zvyklí a umějí se mu přizpůsobit, pokud ale v důsledku horka a sucha uschne i vegetace, může nastat problém. Například poštolky jižní jsou v hnízdním období závislé na sarančích, které však nepřežijí, když je vegetace spálená horkem. Ptáci pak nemají čím krmit sebe ani mláďata, a vedra tak mohou zlikvidovat celou jednu generaci. Suchem a horkem jsou ohrožena i hnízdiště mnoha druhů tažných ptáků ve střední a východní Asii. Vlny veder posledních let jsou přitom důsledkem lidské činnosti a budou se opakovat a možná i zhoršovat. Ptáky tak vystavujeme dalšímu stresu a ohrožení, jako by nestačilo, že jim zabíráme a znečišťujeme jejich prostředí, lovíme je a obchodujeme s nimi. Nyní tedy stojíme před úkolem chránit je před další hrozbou. A nejen ptáky – ochladit planetu a zajistit i naše přežití nám pomohou pouze zdravé a fungující ekosystémy.

Foto: Mick Thompson (CC BY-NC 2.0 DEED)

V letech 2014–2019 byly na pobřeží mezi Kalifornií a Aljaškou vyplaveny stovky tisíc uhynulých mořských ptáků včetně papuchalků chocholatých (na obrázku) a alkounů úzkozobých; příčinou jejich úhynu byl nedostatek potravy v oceánu

Podle birdlife.org

Luňák červený překvapil britské ornitology

V hrabství Carmarthenshire ve Walesu ve Spojeném království byl v červenci letošního roku nalezen zcela vysílený, letu neschopný luňák červený. Nálezce předal dravce organizaci starající se o opuštěná zvířata. Tam jeho stav vyhodnotili jako beznadějný a zkrátili jeho utrpení uspáním. Luňák měl ale na noze kroužek, a ten byl proto poslán do kroužkovací centrály v BTO (British Trust for Ornithology). Tam s překvapením zjistili, že pták byl kroužkován jako mládě v červnu 1997, a dožil se tedy úctyhodných 26 let. Dalším překvapením bylo, že se za celý jeho dlouhý život jednalo o jediné hlášení, nebyl tedy nikdy odchycen a kontrolován. Nalezen byl ve stejné oblasti, kde se narodil, byl tak alespoň „v důchodu“ věrný svému rodišti. Tento jedinec, u kterého nebylo zjištěno pohlaví, je jednoznačně nejstarším luňákem červeným, o kterém je na území Británie a Irsku záznam. Nalezen byl přesně 26 let a 22 dní poté, co byl jako mládě kroužkován na hnízdě.

Podle bbc.com

Foto: Ignacio Ferrer Pérez (CC BY-NC-ND 2.0 DEED)

Luňáci červení se v přírodě běžně dožívají okolo deseti let

V Londýně zrušili plánované pokuty za krmení kachen

A z Británie ještě jednou. Radní ze severozápadního Londýna upustili od plánu pokutovat obyvatele za krmení kachen na rybnících v parcích. Místo toho se rozhodli vyčlenit místa, která budou ke krmení kachen naopak určena. Původní plán byl zakázat krmení pod pokutou 100 liber kvůli zdravotním rizikům pro veřejnost, nikoliv tedy proto, že by krmení škodilo ptákům. Jedním z argumentů pro zákaz krmení bylo shromažďování potkanů na místech, kde ke krmení dochází. Místní se však proti pokutám ostře ohradili, protože krmení ptáků je zejména pro starší lidi aktivitou, která jim vnáší radost do života. Předem určená místa se snad osvědčí a bude je možné snáze kontrolovat a čistit. V jiné části Londýna však již byly pokuty za krmení ptáků ve výši 150 liber uděleny. Po vlně kritiky bylo krmení jako předmět zákazu radními změněno na odhazování odpadků. Lze tedy jen doufat, že ptáky milující britská veřejnost bude na místech určených ke krmení také poučena, čím opeře krmit, aby jim nezpůsobila víc škody než užitek.

Podle bbc.com

Foto: Brett Davis (CC BY-NC 2.0 DEED)

Krmení ptáků v parcích se stalo natolik oblíbeným, že jeho zákaz by bylo těžké prosadit asi kdekoli na světě

Zajímavá pozorování od července do října

Orel stepní po 26 letech

Delší půst po raritách na našem území narušila 27. srpna zpráva o nálezu orla stepního (*Aquila nipalensis*) nedaleko obce Břest v okrese Kroměříž. Tento pták se v oblasti zdržel několik dnů a byl pozorován mnoha desítkami pozorovatelů zejména při lovu početných hrabošů na zoraném poli. Šlo o teprve pátý výskyt tohoto druhu v zemi a vůbec první v novém tisíciletí, naposledy byl zaznamenán v roce 1997.

Foto: Petr Podzemný

Mladého orla stepního lze dobře poznat podle kresby spodiny křídel

Ouhorlík černokřídý do roka a (skoro) do dne

V první zářijový den se u Majetína na Olomoucku, tedy nijak daleko od setrvávajícího orla stepního, objevila další velká rarita. Jednalo se o třetí záznam ouhorlíka černokřídleho (*Glareola nordmanni*) pro Česko. Tento druh se u nás objevil i v loňském roce, a to jen o pár dnů později než letos, 5. září. Stejně jako loňský pták se i letošní jedinec zdržoval v hejnu s čejkami chocholatými. Vyskytoval se jak na samotné pískovně, tak i v polích v jejím okolí nejméně do 4. září.

Foto: Jan Studecký

Ouhorlík černokřídý byl v ČR zaznamenán teprve potřetí

Desátá chaluha malá

O den později než ouhorlík černokřídý se objevila také chaluha malá (*Stercorarius longicaudus*). Tento po převážnou část roku mořský pták byl nalezen na čerstvě osetém poli nedaleko Velkých Albrechtic na Novojičínsku, kde sbíral žízaly. Nechal se bez problému pozorovat ze vzdálenosti jednotek metrů, což spolu s častým podřimováním vedlo k domněnkám o jeho špatném zdravotním stavu. Po čtyřech dnech však chaluha z lokality před zraky svého původního nálezce úspěšně odlétla. Dle evidence Faunistické komise ČSO jde o desáté pozorování druhu na našem území, dosud poslední záznam je z roku 2020.

Druhý záznam jespáka plavého v ČR

Jespák plavý (*Calidris subruficollis*) je americkým druhem bahňáka, o kterém je známo, že na rozdíl od většiny svých příbuzných z rodu jespáků vyhledává suché biotopy. V našich podmínkách mu mohou nabídnout dobré zázemí mimo jiné i čerstvě osetá pole, na která je však v porovnání s bahnitými břehy vodních ploch upírána pozornost jen zcela minimálně. Že se toto úsilí vyplácí, se potvrdilo 30. září, kdy byl v malé skupině kulíků zlatých na poli v Olomouckém kraji nalezen jedinec tohoto druhu. Hejnko, které se zastavilo na poli s ozimem, bylo objeveno v pozdním odpolední a zřejmě ještě též večer lokalitu opustilo, jelikož další den již zde ptáci

Foto: Ondřej Boháč

Teprve druhý jespák plavý pro ČR na čerstvě osetém poli

nebyli nalezeni. Třešničkou na dortu pak byl akustický záznam ostružky severní (*Calcarius lapponicus*) a pozorování dvojice kulíků hnědých (*Charadrius morinellus*) stejným pozorovatelem v téže oblasti druhý den ráno, což jen podtrhuje to, jak skvělé možnosti pozorování ptáků dokáže polní krajina nabídnout. V případě uznání Faunistickou komisí ČSO půjde o osmý záznam ostružky v ČR, jediný předchozí doložený záznam jespáka plavého je pak z října 2010 na vodní nádrži Rozkoš.

Rekordní rok pro cetii jižní

Cetie jižní (*Cettia cetti*) je běžným drobným pěvcem obývajícím rákosiny v jižní Evropě, severní Africe a na Blízkém východě. V ČR jde ale o velmi vzácně zaznamenávaný ptačí druh, k čemuž nejspíš menší měrou přispívá i nenápadný vzhled a chování, pokud se pták zrovna neozývá svým velmi typickým hlasem.

Foto: Veronika Švestková

Chaluha malá na poli u Velkých Albrechtic

Doposud byly evidovány jen dva záznamy (2007 v Libereckém kraji, 2011 v Jihomoravském kraji). V letošním roce se podařily hned dva odchyt tohoto druhu krátce po sobě, a to na rybnících Řežabinec v okrese Písek (24. 7.) a Velký Košíř v Litomyšli (27. 7.). Zajímavostí je, že v případě prvního ptáka šlo o mladého jedince, zatímco u cetie od Litomyšle byla zjištěna zarůstající hnízdní nažina a pelichající ruční letky. Druhý pták byl navíc na lokalitě odchycen znovu v dobré kondici 6. 10., tedy o více než dva měsíce později. Je tedy otázkou, zda a kdy můžeme čekat nový přírůstek mezi u nás hnízdícími druhy.

Foto: Anžka Berková

Cetie jižní odchycená na pravidelné kroužkovací akci na rybníku Řežabinec

Krátká návštěva racka Sabinova

Racek Sabinův (*Xema sabini*) patří bezpochyby mezi nejkrásnější racky, kteří se v Evropě vyskytují. Hnízdí v nejseverněji položených oblastech na světě a táhne nad širým mořem, přesto se však během podzimních bouří může zatoulat i nad pevninu střední Evropy, kde jde o velkou raritu. Letos vzbudil naši pozornost zejména dospělý pták ve svatebním šatu, který se po dobu necelých dvou týdnů držel na VD Gabčíkovo nedaleko Bratislavy. Nakonec jsme se dočkali i v Česku, a to 8. října na Nechranické vodní nádrži, kde byl ve skupině racků chechtavých nalezen dospělý pták ve svatebním šatu. Bohužel se v případě tohoto jedince neopakovala situace ze Slovenska a pták se na lokalitě příliš nezdržel. Jde o sedmý záznam u nás, naposledy zde byl tento druh pozorován v roce 2015.

Jan Grünwald, Jan Studecký

Mimořádné hnízdění kalouse pustovky na střední Moravě

Foto: Ondřej Boháč

Mláďata kalouse pustovky na hnízdě; 24. 6. 2023

Kalouse pustovku, vzácnějšího z našich dvou druhů kalousů, v České republice potkáme nejpravděpodobněji během podzimu a zimy, kdy se k nám přesouvá ze severní a východní Evropy. Zvláště v letech hraboších gradací pak můžeme v otevřené krajině vzácně narazit i na větší počty těchto sov.

Historicky byla u nás zaznamenána i hnízdění, většinou jen několika párů a v letech s dostatečnou nabídkou drobných hlodavců, ale můžeme se dočíst třeba i o zahnízdění 23 párů v roce 1978, z nichž většina hnízdila v jižních Čechách. Od té doby byly s přestávkami zaznamenávány hlavně jednotlivé páry. V roce 2019 jsme se však díky extrémnímu rozmnožení hraboše polního dočkali zahnízdění 102 párů! Drtivá většina hnízdila na jižní Moravě. Hned o rok později zahnízdilo nejméně deset párů na Kolínsku a pravděpodobně jednotlivě i na dalších místech v Čechách. Mohlo se zdát, že podobně jako jsme dlouho čekali na takto výraznou hnízdní invazi, budeme zase dlouho čekat na další, opak se však stal pravdou. Stačilo počkat na novou gradaci hrabošů, kteří se především na Hané začali velmi úspěšně množit od léta roku 2022 a na jaře letošního roku dosáhla jejich gradace svého maxima. Díky tomu jsme na Hané již loni na podzim zaznamenali vysoké počty protahujících a zimujících pustovek. Na jedné lokalitě bylo v listopadu během rozletu zaznamenáno až 33 jedinců.

Pustovky jsme stále potkávali i na začátku března, a tak jsme vyčkávali, zda na některé lokalitě zahnízdí. Již na konci března se objevil první tokající samec a v následujících dnech jsme, spíše náhodně, objevili další tři lokality s pustovkami vykazujícími hnízdní chování. Spolu s Tomášem Oplockým jsme tedy od 12. dubna každou volnou noc navštěvovali pole s předpokládaným výskytem sov. Většinou jsme pěšky procházeli

linie o délce až 24 km/noc, nebo je projížděli na kole (až 35 km/noc). Jen touto metodou bylo podle nás možné zjistit maximální počet tokajících samců. Celkově jsme tak během necelého měsíce nachodili a naježdili přes 150 km. Většinu pustovek jsme zaznamenali spontánně bez provokace, jen několik ptáků jsme zjistili až po spuštění nahrávky u vhodných plodin (většinou ozimé pšenice a řepky).

Počet zjištěných hnízdicích pustovek rychle narůstal. Kvůli chladnému jaru a pomalu rostoucímu obilí většina pustovek tokala nejdříve nad řepkovými poli, ale nakonec jich nejvíce zahnízdilo právě v obilných polích. Tím se pustovky vlastně zachránily, protože hnízdění v řepce bylo většinou neúspěšné. Na konci dubna jsme již museli řešit první ochranné opatření, pustovky totiž zahnízdily také v žitu, které se mělo sklízet do bioplynové stanice. Zemědělci byli vstřícní a umožnili dohledání a ochranu dvou nalezených hnízd, ta však byla v počátku snůšky a hnízdění nakonec přes veškeré úsilí nebyla úspěšná. Ostatní hnízdění probíhala poklidněji. Dne 5. června jsme začali dohledávat hnízda s mláďaty, abychom podchytili páry, které by nestihly vyvést mláďata do žní. Naštěstí byla většina mláďat v první polovině června ve věku 6–14 dnů, a tak nebylo třeba do hnízdění zasahovat a po okroužkování mláďat jsme jen z bezpečné vzdálenosti sledovali jeho další průběh. U několika málo pozdních párů jsme hnízda oplotili standardním způsobem jako u motáků lužních. Pustovky se bez problémů o mláďata staraly i po tomto zásahu, nicméně nutno uznat, že proti motákům lužním je oplocování pustovek poměrně nevděčné. Abychom na hnízde zastihli všechna mláďata, museli jsme k němu přijít v době, kdy jsou ještě malá. Postupně se totiž přibližně od 12 dnů věku rozlézají i vysoké desítky metrů od hnízda. Na oploceném hnízde pak bylo poznat, že se mláďata snaží usilovně

dotat ven, proto je dobré k tomuto typu ochrany přistupovat až jako k poslednímu možnému řešení. I kvůli případné predaci je totiž přirozený rozptyl mláďat bezpečnější než hnízdo chráněné pletivem. Rozhodně však chceme poděkovat zemědělcům, kteří vždy spolupracovali a někde i o pár dnů posunuli sklizeň!

Konečný počet pustovek, který jsme v okresech Prostějov a Olomouc na jaře zjistili, byl pro nás neuvěřitelných 72–74 párů, z nichž u dvaceti jsme prokázali hnízdění. Na hnízdech, která jsme dohledali, bylo obvykle 5–8 mláďat. Možná trochu překvapivým zjištěním bylo také to, že většinou měl každý pár „své“ pole, takže i když na jedné lokalitě o ploše asi 250 ha zahnízdilo celkem 13 párů, pouze na jediném pšeničném poli hnízdily dva páry. Pustovky však nehnízdily jen na Hané, jejich vyšší koncentrace byla opět i na Znojemsku a další páry hnízdily také na Brněnsku, Vyškovsku nebo v Poohří.

Mláďe ve věku 20–25 dnů se již pohybovalo 90 metrů od hnízda; 17. 6. 2023

Foto: Ondřej Boháč

Dospělí jedinci hlídkovali v okolí hnízda; na fotografii z 27. 6. 2023 jedna z hnízdicích samic

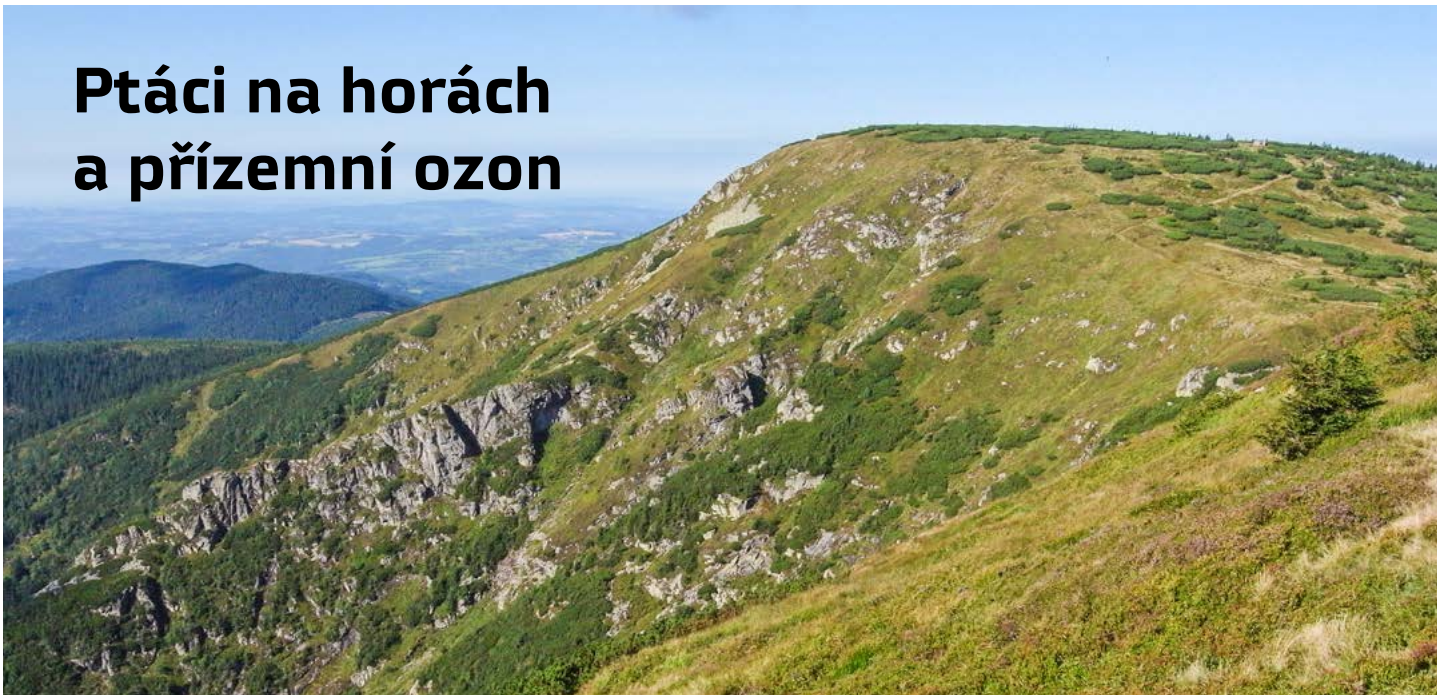
Foto: Ondřej Boháč

Letošní rok tak pro nás byl rokem pustovek, který nám přinesl sice nejnáročnější, ale i nejhezčí hnízdní sezonu a mnoho cenných zkušeností. Děkujeme všem, komu nebyl osud pustovek v polích lhostejný a kdo pro jejich ochranu dělali maximum. Doufáme, že hnízdění těchto sov během posledních dvou gradací hrabošů nebude jen výjimkou, ale nejlépe novým pravidlem.

Ondřej Boháč | se zabývá terénní ornitologií především v zemědělské krajině. V posledních letech se aktivně věnuje dravcům a sovám v oblastech Hané a Nížkého Jeseníku, kde se zabývá sledováním hnízdění, v zimě pak zimovištím káně rousné a motáka pilicha.

Ptáci na horách a přízemní ozon

Typický biotop Krkonoš s pohledem na Kotel a jeho jámy

Život je v horských podmínkách drsný, a to hned z několika důvodů. Vládne zde chlad, hodně prší a počasí i podnebí se vyznačují velkými výkyvy. Zdroje jsou omezené a rozmnožování je nutné stihnout během krátké vegetační sezony. Někteří ptáci, jako třeba linduška horská nebo pěvuška podhorní, se tomu však dokázali přizpůsobit, a ožívují tak prostředím i nad horní hranicí lesa. Jejich přizpůsobení ovšem v posledních dekádách komplikuje klimatická změna, jež posouvá vegetační pásma směrem vzhůru. To pro druhy žijící v nejvyšších polohách představuje značné riziko, protože s oteplováním se klimatem se už nemají kam výše posunout. Nyní se zdá, že se k těmto faktorům řadí ještě jeden, v ornitologických kruzích dosti neočekávaný – přízemní ozon.

Ozon (O_3) je přitom jednou ze základních podmínek života na Zemi. Jeho zvýšená koncentrace ve stratosféře zachycuje škodlivé ultrafialové záření emitované Sluncem, čímž nás i ostatní živé organismy chrání před spálením. V části atmosféry, která těsně přiléhá k zemskému povrchu, tedy v troposféře, však ozon škodí. Vzniká fotochemickými reakcemi ze svých prekurzorů (oxidů dusíku, NO_x , a těkavých organických látek, VOC) a je velmi reaktivní: rychle se rozkládá na molekuly kyslíku (O_2) a volné kyslíkové radikály (O^+), a funguje tak jako silné oxidační činidlo, které může poškozovat buňky živých organismů. Způsobuje například poškození listoví v lesích nebo dýchací obtíže u lidí, které vedou k vlnám zvýšené úmrtnosti během období, kdy bývají koncentrace přízemního ozonu vysoké.

A jak jde tohle všechno dohromady s ptáky v horských ekosystémech? Vždyť tam je přece zdravé a čisté ovzduší, tak jaképak poškození ozonem! Ne tak docela – emise prekurzorů ozonu jsou sice v horách opravdu minimální,

ale tyto látky se tam snadno dostanou dálkovým transportem i z velmi odlehlých zdrojů, jako je typicky automobilová doprava nebo průmyslová výroba. A protože na horách je intenzivnější ultrafialové záření, které – jak už víme – je pro vznik ozonu klíčové, zvyšují se s rostoucí nadmořskou výškou i koncentrace přízemního ozonu. Rizika ze strany tohoto polutantu se tedy ani na horách nezbavíme, a naopak čím výše vystoupáme, tím více hrozí.

Rozhodli jsme se proto zhodnotit toto riziko pro ptačí populace v Krkonoších. Volba tohoto území byla zcela záměrná – jednak jde o nejvyšší české pohoří, takže právě tam lze očekávat největší dopad přízemního ozonu,

a jednak zde díky vynikající práci Jiřího Flouska existuje unikátní časová řada sčítání hnízdících ptáků. Tato data reprezentativně pokrývají celé pohoří a Jirka je na stálých bodech každoročně sbíral po více než 30 let až téměř do svého předčasného skonu. Díky tomu lze u mnoha druhů velmi dobře podchytit relativní velikost populace v každé hnízdní sezoně, protože si můžeme být jisti, že případné změny nebudou dány odlišným sčítacím úsilím nebo výměnou pozorovatele, ale velmi pravděpodobně nějakými biologickými nebo environmentálními příčinami. Pro analýzu jsme využili období 1994–2020, pro které byla k dispozici data o koncentracích přízemního ozonu.

Foto: Petr Šajl (birdphoto.cz)

Linduška horská je typickým zástupcem druhů žijících nad horní hranicí lesa, které mohou být ohroženy zvýšenými koncentracemi přízemního ozonu

Pro každý druh s dostatkem dat (těch bylo celkem 51) jsme spočítali meziroční změnu jeho početnosti na jednotlivých sčítacích bodech a tuto změnu jsme statistickým modelem vztáhli ke koncentraci ozonu během hnízdního období v roce předchozím. Uvažovali jsme totiž, že právě během hnízdění bude vliv ozonu zvláště významný – staří ptáci podstupují vyčerpávající péči o svá mláďata, která zase musejí co nejrychleji vyrůst, aby unikla hnízdním predátorům a dalším nástrahám. Dospělí i mladí ptáci by tak měli být citliví vůči zátěži představované ozonem. Nepříznivý vliv ozonu během hnízdění v jednom roce by se tedy měl projevit v menší velikosti hnízdní populace, kterou Jirka počítal v roce následujícím. Kromě toho jsme zohlednili vliv povětrnostních podmínek (teploty a množství srážek v hnízdním období), o nichž se ví, že hnízdění ptáků, a tedy i jejich početnost výrazně ovlivňují.

Výsledky ukázaly, že přízemní ozon na početnost ptáků v Krkonoších předpokládaným mechanismem zřejmě skutečně působí – zjištěná početnost ptáků v hnízdním období totiž vykazovala negativní vztah ke koncentraci ozonu naměřené během předchozího jara: čím více bylo v daném roce ozonu, tím byla v tom následujícím početnost ptáků nižší a naopak. Nicméně tento vztah byl patrný pouze u druhů zjištěných v Krkonoších zejména nad horní hranicí lesa, u ostatních druhů se škodlivý vliv ozonu neprojevoval. To dále posiluje předpoklad, že ozon bude působit tím více, čím výše se lokalita nachází.

Kromě ozonu jsem zaznamenal i pozitivní vliv množství srážek a v některých analýzách také vliv teploty (brzy zjara negativní a v pozdějších fázích sezony pozitivní). Ty byly zcela v souladu s literárními údaji o působení povětrnostních podmínek na hnízdění ptáků v horských podmínkách, kdy například vyšší vlhkost zlepšuje dostupnost žížal, které fungují jako potravní zdroj pro kosa horského. Vyšší teploty brzy zjara zase mohou vést k dobře známému nesouladu

Pěvuška podhorní hnízdí v nejvyšších polohách Krkonoš; v posledních letech je její početnost tak nízká, že jsme ji nemohli zařadit do analýzy

efekty již při koncentracích srovnatelných s těmi, které se objevovaly v některých letech u našich ptáků. Nicméně úplně první nejsme – při rešerši literatury k této studii jsem narazil na nedávný článek ze Spojených států, kde badatelé ukázali, že populace běžných ptačích druhů lépe prosperují v oblastech, kde platí přísnější regulace omezující vznik přízemního ozonu. To sice na jednu stranu může vzbuzovat pocit, že jsme dopadli tak trochu jako Cimrman na patentovém úřadě (aneb „teď tu byl...“), ale zároveň to propůjčuje našim výsledkům obecnější relevanci – zatímco Američané poukázali na možný velkoškálový dopad, ovšem velmi nepřímo, my jsme zřejmě přispěli k lepšímu pochopení možného působícího mechanismu.

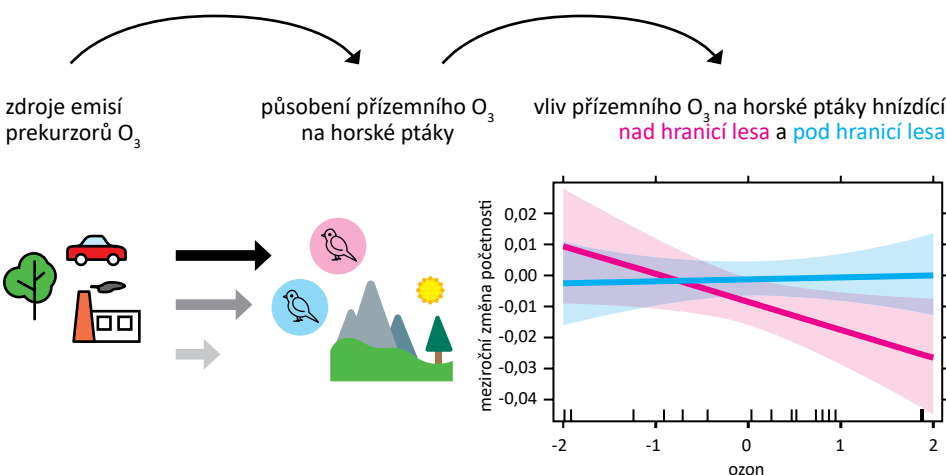
prekurzorů. Až tedy pojedeme někde ve velkém městě autem do práce, zamysleme se, jestli je to doopravdy nutné a jestli tím neohrozíme přírodu někde desítky či stovky kilometrů daleko.

Na úplný závěr jedno osobní vyznání. Tato studie je výsledkem neobvyklé spolupráce několika lidí různých odborností. Na počátku stála inspirace výzkumem Ivy Hůnové, která je jedním z nejvýznamnějších světových odborníků na přízemní ozon a v četných publikacích popsala jeho vliv na různé složky životního prostředí. Bez jejího pečlivého dohledu a laskavých konzultací bychom mechanismus jeho působení na ptáky nikdy nemohli vymyslet. Data analyzovala Anna Gamero, vědecká pracovnice ČSO, která z údajů, jež jsou sice unikátní, ale zároveň občas poněkud neurovanané, dokázala vytvořit fungující statistický model, kterým jsme mohli otestovat naše předpoklady. A samozřejmě to nejlepší nakonec – do studie se s nadšením sobě vlastním zapojil Jirka Flousek, a to nejen jako dodavatel dat o ptáčích, ale i jako plnohodnotný spoluautor dirigující debaty o věrohodnosti průběžných výsledků vybavený kritickým myšlením na úrovni univerzitního profesora. Dokončení a publikace studie se Jirka už bohužel nedomákal, tak jsme mu článek alespoň věnovali. Třeba se s ním někde v zoologickém nebi seznámí...

Jiří Reif (za autorský kolektiv)

Citace původního článku:

Reif J., Gamero A., Flousek J., Hůnová I. (2023): Ambient ozone – new threat to birds in mountain ecosystems? *Science of the Total Environment* 876: 162711. (Článek není volně dostupný, ale je k dispozici na vyžádání od jeho autorů.)

mezi načasováním potravní nabídky a hnízdní ptáků, zatímco pozitivní vliv vyšších teplot později v sezoně zřejmě podpoří přežívání mláďat v drsných horských podmínkách.

Naše studie je jednou z prvních na světě, které se zabývaly dopady přízemního ozonu na divoké ptačí populace. Dosud byly zkoumány jeho vlivy téměř výlučně v laboratorních podmínkách, přičemž bylo detekováno poškození dýchacího systému (zejména plicního epitelu) s letálními

A jak je to s přízemním ozonem coby potenciální hrozbou pro horské ptáky? Nezabývali jsme se sice vztahem k dlouhodobým trendům početnosti, ale lze předpokládat, že s postupující klimatickou změnou bude tato hrozba narůstat. Tvorbu ozonu totiž usnadňuje horké a suché počasí, což je v posledních letech velmi častý fenomén i v době hnízdění ptáků na horách. Na druhou stranu můžeme do velké míry ovlivnit jeho výskyt tím, kolik do ovzduší vypustíme jeho

Jiří Reif | je profesorem na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Zabývá se změnami početnosti ptáků a faktory, které je způsobují.

Polák velký v roce 2023

Foto: Petr Liška (Flickr C50)

V letošním roce bylo na Třeboňsku a v okolí zaznamenáno 71 rodinek poláka velkého, což je nejvyšší počet od roku 2012

Ptáci jsou v přírodě vystaveni různým vlivům, které ovlivňují jejich rozšíření, početnost i reprodukční úspěšnost. Právě případ ptáka roku poláka velkého ukázal, jak protichůdné tyto vlivy mohou být. Počty zimujících poláků se v roce 2023 na dosud nejvýznamnějších zimovištích snížily, a i když se poláci na jaře na svá hnízdiště vrátili, hustota rybí obsádky a zvýšený predanční tlak na jednom z našich nejdůležitějších hnízdišť, rybníku Rod na Třeboňsku, snížily hnízdní úspěšnost téměř na nulu. Ne všechny zprávy z letošní sezony jsou ale špatné – na jiných lokalitách byla naštěstí hnízdní úspěšnost naopak vysoká a velmi početní byli i samci na pohnízdních shromaždištích.

Zimování

Rok poláka velkého přinesl mnohá překvapení. Prvním z nich bylo zimování. Předběžné výsledky lednového Mezinárodního sčítání vodních ptáků ukazují nejnižší počet – 1902 jedinců – sečtených poláků od roku 2016. Byli však zjištěni na 37 lokalitách, což je naopak nejvíce od roku 2016. K poklesu početnosti došlo i na tradičních lokalitách, jako je dolní nádrž vodního díla Nové Mlýny nebo jezero Most, kde byly zjištěny nejnižší počty od roku 2018. Nejvýznamnější lokalitou tak u nás v lednu byla horní a střední novomlýnská nádrž, kde zimovalo 985 jedinců – naopak nevyšší počet pro tuto lokalitu od počátku sčítání.

Naši poláci v zahraničí

Letošní rok přinesl koncem zimy, konkrétně 28. února, pozorování samice se značkou IE (a kroužkem NM Praha CX 4558) z Bodamského jezera a samice se značkou NV (CX 3381) z 21. září z města Opole v polském Slezsku. Nejvzdálenější pozorování zaslal britský ornitolog Duerden Cormack, který ve dnech 2. září a 1. října pozoroval v Cambridgeshuru samici s kroužkem CX 3296 a nosní značkou N7. Nevíme, zda v Anglii zimuje pravidelně, ale byla zde zjištěna již 1. listopadu 2020 na lokalitě

Ouse Washes. Kroužkovali jsme ji na hnízdě na rybníku Rod 27. 6. 2017 a sledujeme ji již sedmou hnízdní sezónou. Nejúspěšnější byla v roce 2022, kdy vodila sedm mláďat až do jejich vzletnosti. Letos se na hnízdišti objevila až 10. června a 15. července jsme ji pozorovali s šesti čerstvě vylíhlymi mláďaty. Později, 23. července, jsme ji však bohužel viděli už bez mláďat.

Sledování hnízdní predace

Častou příčinou hnízdního neúspěchu kachen je v naší krajině predace. V letošním roce jsme proto v jižních Čechách pomocí fotopastí monitorovali deset hnízd poláka velkého a čtrnáct hnízd poláka chocholačky. Celkem devět sledovaných hnízd bylo predováno, a tak jsme se dozvěděli, že nejčastějšími predátory byli moták pochop (7 případů) a mýval severní (2), ale zaznamenali jsme také dva případy predace samice poláka chocholačky jestřábem lesním.

Co se letos stalo s rybníkem Rod?

Situace na rybníku Rod, který je součástí Nadějské rybníční soustavy na Třeboňsku a přírodní rezervací (*Ptačí svět 1/2023*), se letos vyvíjela zpočátku příznivě. Ve dnech 5. dubna až 21. května průhlednost vody dosahovala 160–165 cm (tj. až na dno rybníka v nejhlubším místě u výpustě do rybníka Pěšák), což přivítali i vodní ptáci. Samice poláka velkého a chocholačky na svoji hnízdní lokalitu přilétly o několik týdnů dříve a připravovaly se na hnízdění. Obdobně se chovali i racci chechtaví.

V červnu se pak průhlednost vody pohybovala mezi 70 a 75 cm, což bylo méně než v letech 2020–2022. Daleko horší situace však nastala v červenci, kdy postupně klesala na 25, 18 a 10 cm. Od 8. července do 1. října tak průhlednost vody na rybníku Rod dosahovala dokonce nejnižší hodnoty ze všech rybníků Nadějské soustavy. Průhlednost vody přitom není jen fyzikálním parametrem, ale také důležitým indikátorem trofické situace rybníka – ukazuje, kolik potravy v něm vodní ptáci mohou najít. Dalším, neméně významným ukazatelem stavu rybníčního ekosystému je jeho význam pro produkci mláďat, která nespočívá pouze ve

vhodném hnízdním prostředí, ale také právě v dostatečném množství potravy pro bentofágní potápivé kachny. Před rokem 2014 tu byly rodinky kachen zaznamenávány pouze nepravidelně v počtu 0 až 4. V letech 2014 až 2022 bylo zjištěno 4–21 rodinek poláka velkého, 5–36 rodinek poláka chocholačky a 1–5 rodinek hohola severního. Ačkoliv tento rybník tvoří svojí rozlohou pouhé 1 % ze 173 rybníků, které na Třeboňsku a v okolí pravidelně sledujeme, vyskytovalo se zde 24–37 % rodinek poláka velkého, 52–68 % rodinek poláka chocholačky a 37–44 % hohola severního z celé sledované oblasti. V roce 2023 však byla zjištěna pouze jedna rodinka hohola severního, jedna rodinka poláka velkého, a dokonce žádná rodinka poláka chocholačky, což je nejméně od roku 2013. Tato situace patrně souvisela s nasazením nevhodné obsádky kapra obecného, který spolu s invazními druhy ryb, například karasem stříbrným a střevlíčkou východní, vyžírá planktonní

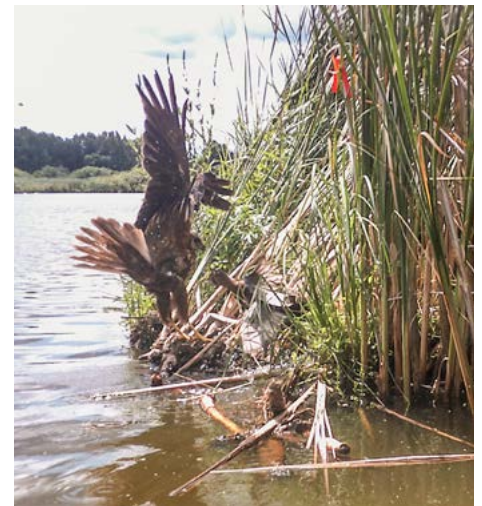

Samice poláka velkého zachycená dne 1. října 2023 v Drayton Lakes, Cambridgeshire

Foto: Duerden Cormack

a bentické bezobratlé, kteří jsou potravou potápivých kachen. Na rozdíl od letoška byla navíc v minulých letech početnost invazních ryb snižována dravými rybami.

Další změnou bylo rozšíření ostrova. Zdánlivě správné opatření navržené Správou CHKO Třeboňsko mělo zajistit nové hnízdní možnosti. Na nově vytvořené části ostrova se však shromažďoval větší počet různých druhů vodních ptáků, kteří přilákali mnohé, v této lokalitě nové predátory. Naše fotopasti zachytily lišku obecnou, výra velkého i mývala severního. Následně

Dne 29. 6. se nám podařilo zachytit aktivní obranu hnízda, kdy se samice poláka velkého snažila zabránit predaci motákem pochopem. Bohužel neuspěla a hnízdo bylo nakonec predováno.

Foto: Monika Homolková

došlo k opuštění všech hnízd racků chechtavých i nově hnízdících rybáků obecných. Na hnízdním ostrově jsme našli celkem 58 hnízd různých druhů kachen, která byla ale postupně opouštěna a predována. Úspěšně se vylihly pouze dvě snůšky poláka chocholačky a jedna zrzohlávky rudozobé. Je smutné, že právě v roce poláka velkého došlo na rybníku Rod ke změně managementu, která byla nevhodná mimo jiné i pro ptáka roku. Nebylo proto překvapením, že kachny, které jsme zde označili v minulých letech, odlétly z hnízdiště na počátku července, průměrně o měsíc dříve než obvykle.

Úspěšné hnízdění v jiných oblastech

V některých jiných rybníčních soustavách Třebońska a okolí byl ale počet rodinek voděných samicemi poláka velkého a chocholačky naopak vyšší než v předchozích letech. Celkově jsme na zmíněných 173 rybnících zaznamenali 71 rodinek poláka velkého, což je nejvyšší počet rodinek od roku 2012.

Letos jsme také na osmi rybnících v jižních Čechách instalovali celkem 16 plovoucích ostrovů, každý o rozloze 32 m². Plochy osázené vodními rostlinami jsme doplnili vyvýšenými částmi pokrytými kokosovou rohoží s cílem kombinovat hnízdní potřeby různých druhů vodních ptáků. Na ostrovech letos zahnízdili racci chechtaví (47 hnízd), rybáci obecní (25 hnízd), poláci chocholačky (5 hnízd), poláci velcí (3 hnízda), potápky roháčci (3 hnízda), kachny divoké (2 hnízda) a husy velké a slípky zelenonohé (po jednom hnízdu). Na rybníku Obecni u Kardašovy Řečice se pomocí umělých ostrůvků podařilo obnovit již zaniklé hnízdiště poláka velkého. Obzvlášť účinné se ukázaly plovoucí ostrovy instalované v blízkosti stávajících

Ostrov na rybníku Domin na Českobudějovicku s hnízdícími racky chechtavými v červnu 2023; v ostrůvkové části ostrova úspěšně vyhnízdlila i samice poláka velkého a poláka chocholačky

kolonií racků a rybáků, například na rybnících Domin a Vyšatov u Českých Budějovic, kde spolu s těmito druhy úspěšně vyhnízdlili i polák velký a chocholačka.

Shromaždiště poláků velkých

V roce 2023 ale nebyl polák velký na Třeboňsku málo početným druhem. Na námi sledovaných rybnících se celková početnost pohybovala od dubna do poloviny června mezi 600 a 700 jedinci. V druhé polovině června začala početnost stoupat a kulminovala v polovině července až v srpnu, kdy jsme zde zjistili 3600 až 4500 pelichajících jedinců, z nichž asi 85 % tvořili samci. Uvedené počty se přibližují 1 % tahové populace druhu. Ptáci se vyskytovali zejména na rybnících Záblatý, Schwarzenberg a Bošilecký, jejich

původ je však neznámý, a proto nevíme, zda a kde tyto ptáci letos hnízdili.

Letošní rozporuplná sezona poláka velkého nám tak připomněla, že naše znalosti o této elegantní potápivé kachně jsou stále nedostatečné a potřeba monitorovat její rozšíření, početnost i reprodukční úspěšnost proto potrvá i v dalších letech, až pomyslné žezlo ptáka roku převezmou jiní.

*Petr Musil, Zuzana Musilová,
Monika Homolková*

Výzkum a terénní práce byly podpořeny projektem NF RAGO 3211100016 „Realizace plovoucích zelených ostrovů pro zlepšení hnízdních podmínek pro vodní ptáky a posílení biodiverzity rybníčních ekosystémů“ a IGA FZP ČZU 2023B0045 „Monitoring of duck nests predation on Artificial Floating Islands“.

Jak se letos dařilo sýčkům a jak jim pomoci

Nejméně 78 mláďat vyvedli letos sýčci obecní v jádrové populaci v severozápadních Čechách. Hnízdních párů bylo 32 oproti loňskému 26 s dvašedesáti mláďaty. Meziroční navýšení počtu mláďat je důvodem k radosti. Toto číslo je ale bohužel také důkazem, jak křehká je populace těchto malých sov v Česku. V celém našem státě jich žije už jen něco kolem stovky párů a počet se nedaří navýšit tak, aby se populace stabilizovala.

Prozatím ale nesýčujeme. Jsme rádi, že se můžeme spolehnout na spolupráci mnoha zemědělců, na jejichž farmách sýčci žijí a hnízdí a na jejichž pozemcích loví. Bez podpory farmářů by byl sýček ztracený. Původní stanoviště ve volné zemědělské krajině se pro něj totiž kvůli nešetrnému hospodaření stala neobyvatelná. Staré doupané stromy, v nichž sovy původně hnízdily, už dnes hledají marně. Sýčci proto rádi přijímají budky, které jim ornitologové na farmách připravují. Letos jich tu ze 32 párů zahnízdilo 22, zatímco zbylých 10 párů k hnízdění využilo jiné dutiny a úkryty, jako jsou trámy či větrací šachty.

Zahnízdění v budce ale nutně neznamená úspěch v podobě vyvedených mláďat. Dospělí

sýčci se při krmení potýkají s nedostatkem potravy, pro kterou často musejí létat daleko, a nezřídka pak loví až do úplného vyčerpání. Ochránci sýčků proto letos poprvé přistoupili k přikrmování myšmi tam, kde pozorovali významný nedostatek kořisti. Jde ale pouze o podpůrný prostředek a zásadní je zajistit, aby měli sýčci v krajině potravy dostatek. To se ve spolupráci se spřátelenými zemědělci daří, ale změnit zažitá zemědělská postupy velkých družstev je prozatím nereálné.

Když už se sýčkům podaří vyvést mláďata, čekají na ně různé komplikace, které jim lidé nevědomky připravují. Letos jsme tak zaznamenali mláďe sražené na málo frekventované silnici, mláďe rozsekané v motoru traktoru, kde hledalo stín a úkryt před predátory, sýčka zapadlého do komína, zamotaného do provázeků či mláďe, které narazilo do okna. Druhého roku života se dožije jen jeden mladý sýček z deseti. Narozdíl od intenzivního zemědělství má ale problém technických pastí jednoduché řešení. Stačí je odstranit, aby už neublížovaly sýčkům ani dalším živočichům. Udělejte to prosím i vy! Na stránce birdlife.cz/sycek-obecny se dozvíte jak. Nově můžete sýčkům pomoci i zakoupením triček, která jsme připravili ve spolupráci se značkou

Vzrostlé mláďe sýčka s rodičem vyfocen v červnu v Českém středohoří. V tomto věku se o něj ještě starají rodiče a shánějí mu potravu. Brzy ale rodiště opustí a bude si hledat vlastní teritorium.

Bushman. Z každého trička poputuje 300 Kč na ochranu sýčků. Na zmíněné stránce najdete i sýččí komiks, za jehož šíření budeme vděční. Děkujeme také všem dárcům, kteří na ochranu sýčka přispívají, Norským fondům a firmě Holcim (dříve Lafarge), která sýčka v Českém středohoří dlouhodobě podporuje.

Věra Sychrová, Zuzana Holubová

Vřelý vztah k přírodě mám již od dětství, které jsem prožila na krásném místě ve Šluknovském výběžku na severu Čech. Malá osada, kde jsme bydleli, byla obklopena loukami a lesy. Ráda jsem pozorovala ptáky i zvěř. Ve Šluknovském výběžku bydlím dodnes a do přírody to nemám daleko. S focením zvířat jsem začala úplně spontánně až ve svých čtyřiceti letech. Od té doby jsem se také začala hodně zajímat o ptáky a ještě víc si je zamilovala. Snažím se je lépe poznávat a také se učím jejich hlasy. Od roku 2014 jsem členkou Ornitologického klubu při Labských pískovcích a jsem ráda, že jsem malým dílem mohla přispět k mapování pro *Atlas hnízdního rozšíření ptáků ČR 2014–2017*.

Kdyby se mě někdo zeptal, které druhy fotím nejraději, asi bych jen těžko odpověděla. Rozhodně nejsem lovcem vzácných druhů. Velmi ráda trávím čas v přírodě a fotím to, co se mi naskytne. Těší mě i focení těch úplně běžných druhů u lesního krmítka, kde mám postavený kryt a kde jsem také vybuodovala malé jezírko. Mám radost, že je ptáci využívají. Za obvyčejného nepovažuji žádného opeřence. Uvědomuji si, že příroda je velmi zranitelná a druhy, které jsou dnes běžné, mohou být zítra vzácné. Svoje fotografie a občas i nějaké vyprávění ze svých toulek přírodou publikuji na stránkách fotonatur.eu, kam vás srdečně zvu.

Monika Suržinová

Krahujec obecný (*Accipiter nisus*)

Mlynařík dlouhoocasý (*Aegithalos caudatus*)

Sýkora parukářka (*Lophophanes cristatus*)

Červenka obecná (*Erithacus rubecula*)

Volnost v terénu bych za sofistikovanou laboratoř nevyměnila

Rozhovor s Terezou Petruskovou

Vzpomeneš si na moment, kdy ses rozhodla věnovat ptákům?

Já se k ptákům dostala náhodou, když jsem sháněla téma diplomové práce a věděla jsem, že chci být v terénu, a ne v laboratoři měřit myši. Šla jsem za Šettkem (Romanem Fuchsem), protože jsem věděla, že se aspoň trochu pohybuje v terénu, a když slyšel, že jsem z Litoměřic, tak zajásal, že potřebuje někoho, kdo to má blízko do Českého středohoří, a poslal mě za linduškami lesními na Oblík.

Měla jsi nějakého mentora nebo vzor?

V kroužku ochránců přírody jsme měli geniálního pana doktora Kubáta, což byl výborný botanik a tahal nás na různé výlety, takže jsem znala kytky. Měla jsem samozřejmě takové ty velké sny, hlála jsem všechny možné knížky – Geralda Durrella, Joy a George Adamsonovy, Iaina Douglas-Hamiltona, Jane Goodallovou... To byly velké vzory, ale ptáci do toho nikdy moc nezapadali, snila jsem spíš o velkých zvířatech.

A jak se stalo, že ses zaměřila právě na bioakustiku?

Vlastně až na doktorátu jsem si řekla, že by byla škoda nechat ležet nahrávky zpěvu lindušek, které jsem měla díky playbackovým experimentům. Měla jsem kliku, že se mě ujal Tomek Osiejuk z Univerzity Adama Mickiewicze v Poznani, výborný ornitolog a bioakustik, který mi nabídl, ať klidně přijedu, ať je prý ve střední Evropě ještě někdo, kdo se věnuje bioakustice. Tenkrát ji u nás nedělal skoro nikdo.

Mají podle tvých zkušeností ptačí jedinci svou osobnost?

Myslím, že to rychle zjistí každý, kdo dělá s ptáky v terénu. Vzpomínám třeba na modráčky tundrové v Krkonoších, kde Bob Chutný a Vašek Pavel věděli o každém jedinci. Měli

jsem tam samečka, který Boba s Vaškem hned poznal – kolem mohlo projít čtyřicet lidí, kteří ho vůbec nezajímali a zpíval jako o život. Jak se ale objevili ti dva, skočil do kleče a dělal, že tam není. Čím jsem starší, tím méně žasnu nad tím, co všechno zvířata dokážou, protože už je nepodceňuji, že by to nesvedla.

Traduje se, že ptáci zpívají proto, aby přilákali samičku. Jak ale samička podle zpěvu pozná, koho si vybrat?

Pěvci ze zpěvu poznají strašně moc detailních informací. Samička třeba pozná, jestli je pták v dobré kondici – když mu není dobře, zpívá jinak. U hodně složitých zpěvů kanára se ukazuje, že si samičky nevšímají toho, jak je zpěv bohatý, ale dávají pozor jenom na určitý trysek. Kdo není vytrénovaný, ten ho nezazpívá dobře. Ale kritéria, podle kterých si ptáci vybírají, jsou druhově specifická, někde to může být variabilita zpěvu, někde schopnost rychle střídát vysoké a nízké tóny, rychlost zpěvu...

Ale vždycky to odráží kondici.

Aby to byl pravdivý signál, jak říkáme, tak to nemůže být „švindlovatelné“. Musí to být něco, co sameček zvládne jen díky tomu, že na to má. Teď se bavíme o zpěvu, ale máme spoustu krásně barevných druhů, kde samičky hledí na to, jak pěkně je samec červený, jak velký má černý pásek a podobně. Signálů kvality je spousta.

A jsou rozdíly ve zpěvu mezi jedinci téhož druhu tak velké, že se dají rozoznat i lidským sluchem?

U mnoha druhů pěvců je prokázáno, že se v rámci druhu dovedou podle zpěvu poznávat. Velmi často se to potvrzuje i u dalších živočichů, třeba u delfínů, slyšů, vlků... Ukazuje se, že individualita v hlasech napříč živočišnou říší je spíš pravidlem, ale my ji dokážeme detekovat jen někdy. Když si zpěv ptáků zobrazíme, často

* 7. 10. 1974, Litoměřice

Behaviorální ekoložka, vystudovala etologii a ekologii na PřF UK, kde v současnosti vyučuje a bádá na katedře ekologie. Zabývá se zvukovými projevy pěvců, zejména pak nejrůznějšími aspekty ptačího zpěvu a jejich funkcemi. Modelovými druhy jsou pro ni zejména lindušky a strnadi, stála u zrodu projektu Nářečí českých strnadi. Do svého výzkumu už dávno zapojila i svého manžela Adama, který jinak zkoumá sladkovodní korýše. Společně se pokoušejí vychovat dvě pubertální dcery.

V boudě na naší zahradě – místy zpuštělé třetině bývalé zahrádkářské kolonie plné ptáků, hmyzu a kytek. Místo pro setkání s kamarády, dějiště katedrových mejdanů, kam se vejde i 60 lidí, i oáza naprostého klidu, kde se můžou nekonečně dlouho hrabat v zemi. Ráj sedm minut pěšky od bytu.

Foto: Radka Plátková

Nahrávání zpěvu lindušek lesních v první zóně národního parku Šumava (2020)

rozdíly vidíme hned. Někdy jsme schopni je rozpoznat i na poslech, zvláště když má někdo hudební sluch, což já nemám. Ale měla jsem skvělou studentku, která mezi našimi linduškami lesními poznala konkrétního jedince: „Á, už se nám vrátila 07-12.“ Ale že by člověk běžně přišel na lokalitu a řekl si „Jasně, tady je Karel, tady Pepa...“, to je spíš výjimečné. Přestože na obrázku je to úplně jasné, my to neslyšíme.

Jak se vlastně dá zpěv nakreslit?

Díky panu Potterovi, který vynalezl sonograf, můžeme zobrazit jakýkoli zvuk v čase na základě jeho frekvence a intenzity. Někdy jsou rozdíly mezi jedinci jasné na první pohled, jindy po proměření nějakých parametrů, ale mnohdy to zatím neumíme poznat. Navíc je pravděpodobné, že rozdíly, které vidíme my, nejsou ty samé, které používají k vzájemnému rozpoznávání zvířata. Když se třeba bavíme my dvě, liší se naše barva hlasu, tón... To jsou charakteristiky, které nejsou snadno změřitelné.

Díky individuálním rozdílům ve zpěvu by se dalo zjistit, zda ptáci hnízdící v určité lokalitě jsou stále titíž nebo jaká je

První zahraniční terén – v roce 2006 jsme s Vaškem Pavlem ve švédském národním parku Abisko testovali, zda tamní slavici modráčci rozlišují mezi zpěvy vlastního poddruhu (tundrového) a našeho středoevropského. Rozlišují.

například míra přežívání. Myslíš, že to jednou půjde prakticky využít?

Věřím, že ano, je to jedna z věcí, kterými se zabývám. My už takhle monitorujeme například poslední populaci lindušek horských v Krkonoších. Na brdských linduškách lesních jsme si ověřili, že to jde, ale nahrávky pořád analyzujeme „očima“. Mým snem je, že jednou bude monitoring probíhat tak, že někdo pořídí nahrávky a potom to nechá „přechroustat“ nějaký program, který jedince určí. To zatím umí spolehlivě jen člověk, který ví, na co se má dívat. Tahle metoda je ale aplikovatelná jenom na druhy, které mají takzvané uzavřené učení a jejich zpěv se v čase nemění. To znamená, že nejdřív si ji musíme ověřit na kroužkovaných jedincích. U slavíků nebo špačků či rákosníků to spíš nepůjde, protože každou sezonu zpívají jinak. Když je ale u daného druhu zpěv stabilní a zároveň víme, že nemáme žádné dva ptáky, kteří by zpívali stejně, můžeme jedince rozeznat a sledovat dlouhodobě.

Dnes existuje krabička na překládání, mluvíš do ní česky a ona to říká anglicky. Bude jednou něco takového pro ptáky? Že namíříš mikrofon na kosa a na displeji se objeví „Nelez sem, tady bydlím já“?

To je hudba hodně, hodně daleké budoucnosti. Mně by se strašně líbilo, kdybychom zamířili mikrofon na kosa a z té krabičky by vypadlo „František“ nebo třeba „1222“. Ale ani to v reálném čase zatím nejde. Dneska už existují aplikace, které podle zpěvu určí ptačí druh, ale aby určily, co tím pták říká... To mi, i vzhledem k ohromné variabilitě zpěvů, zatím reálně nepřijde.

Proč některé druhy do svého repertoáru zahrnují zpěv desítek jiných ptáků a třeba i technické zvuky?

Ukazuje se, že u některých druhů imitace nějakou funkci mají. Například jeden druh lemčíka napodobuje ledňáka obrovského a samičky preferují samce, kteří jeho „smích“ dovedou vyluzovat co nejdéle, protože to je jeden z těch náročných zvuků a dokážou ho napodobit jen ti nejlepší. Ale třeba lyrochvost imituje všechno včetně zvuků stavby, které slyší za plotem. Podle čeho se řídí jeho samička, to je otázka.

Zpěv se vyvíjí už u mláďat na hnízdě. Co může vývoj ovlivnit?

Tahle senzitivní fáze, kdy je ptáče naladěné na učení, je vlastně hodně podobná jako u dětí. Poslouchají, žvatlají, opakují... U ptáčat může vývoj ovlivnit i nedostatek potravy. Pak se špatně vyvíjí i mozek včetně zpěvních center, zpěv je nedokonalý, například méně rozmanitý, nepravidelný, kratší..., a samičky poznají, že s tím samcem není něco v pořádku. Ukázalo se ale, že to i takhle postižení samečci mohou dohnat, když mají další rok dost potravy, protože ptačí mozek je neskutečně plastický. My lidé pořád mluvíme, ale ptáci toho přes zimu tolik nenazpívají, smrskávají se jim zpěvní centra, tím pádem šetří energii, protože zrovna tahle část mozku nemusí pracovat. To ale znamená, že se každé jaro musejí rozezpívat a mozek znovu vytrénovat. Člověk si říká, co se to té sýkorce stalo, že snad má zánět průdušek, a ona se jenom rozezpívává. Ptačí zpěv má vlastně spoustu paralel s lidskou řečí. I když náš mozek vypadá jinak, dráhy pro učení jsou hodně analogické.

Stála jsi u zrodu projektu občanské vědy ČSO Nářečí českých strnadů. Má podle tebe občanská věda smysl?

Na začátku bylo cílem přitáhnout lidi v rámci kampaně Pták roku. Že se to tak rozjelo a z výzkumu je už několik článků, bylo milé překvapení. Projekty občanské vědy jsou určité cenné, ale člověk se musí dobře zamyslet, co si od nich slibuje, co přinesou lidem a jaká chce sbírat data, aby to pro vědu dávalo smysl. Jsem ráda, že se na strnady ptáš, protože od roku 2025 chceme projekt po necelých patnácti letech zopakovat. Bude hrozně zajímavé sledovat, jestli se hranice dialektů změnily, jestli námi objevené divné české a moravské dialekty zanikly, nebo se rozšířily... Doufám, že ČSO bude zase partnerem, a sháním na to šikovného studenta. Zásadní je, aby se pro téma nadchl. To je totiž pro úspěch projektu úplně klíčové. Tenkrát jsme měli štěstí, že jsme našli Lucku Diblíkovou, geniální komunikátorku, která přesvědčila každého, aby dělal neuvěřitelné věci. Další podstatná věc je nastavit si jednoduchou otázku, která je zajímavá a srozumitelná pro lidi.

Propagace výzkumu strnadích nářečí na konferenci Behaviour 2013 v anglickém Newcastle upon Tyne s celou rodinou: pro tuto příležitost jsme všichni nosili trička s tematickým potiskem

Držím palce, aby se student či studentka našli. Kromě strnadů ses zabývala linduškami nebo třeba slavíky modráčky. Jak se pozná, na kterém druhu bádát jaký problém?

Je dobré, když se člověk s daným druhem více seznámí, pak lépe odhadne, na co se hodí a na co ne. Když chce člověk dělat nějaké neurální věci, tak bude dělat v laboratoři na družích, o nichž se už hodně věcí ví, protože se vyhne spoustě slepých uliček. Když chce dělat terénní pokusy, často si musí vyšlapat cestu a ujistit se, jestli je to vůbec vhodný druh. Strašně zajímavé by bylo studovat samice. Ale nikdo to nedělá, protože to v terénu skoro nejde.

Jsou příliš nenápadné?

Málo se ukazují, jsou těžko pozorovatelné, takže pokud se nejedná o nějaký budkový nebo sociální druh, který má někde v Africe hnízda jako snovači, je to složité. V našich končinách je to tak velké úsilí s tak nejistým výsledkem, že na to bohužel nejdou sehnat prostředky. A ptáky z přírody vůbec není lehké přesunout do laboratorních podmínek. Za prvé už potom jejich chování není přirozené a přesvědčivé a za druhé je těžké je chovat v zajetí. Proto jsem takový „tereňák“. Vždycky říkám, že to je proto, že na fakultě nebylo žádné zázemí, a kdo chtěl studovat ptáky, musel ven. Ale když potom vidím kolegy v sofistikovaných laboratořích, říkám si, že sice můžou dělat hrozně zajímavé věci, ale mně by chybělo, že ten pták není volný a že nejsem v terénu, takže bych to neměnila.

Přitom ale přibývá druhů, o nichž víme, že u nich zpívají i samice, hlavně v tropech. Jak je to u nás a ví se, proč samice zpívají?

Myslím si, a nejsem sama, že takových druhů, které v mírném pásu zpívají, je podstatně víc, než o kterých víme. Těžko se to ale pozoruje. U většiny našich pěvců se pohlaví na dálku špatně určuje a člověk automaticky předpokládá, že zpívá samec. Takže se na to přichází víceméně náhodou. Teprve před rokem nebo dvěma se spolehlivě prokázalo, že zpívají samice sýkory modřinky, která je studována odpradáвна. Zjistil to během diplomové práce jeden student, který měl za úkol nahrávat zpěvy u okroužkované populace v průběhu celého

dne. Soustředil se na samce a najednou zjistil, že mu tam zpívají samičky.

Můj bývalý student Michal Porteš s Vaškem Beranem takhle zjistili, že zpívají samice lindušky úhorní, protože v dolech měli dokonale prokroužkovanou populaci. U nás s jistotou víme, že zpívají červenky, ale jenom v zimě, kdy i samičky obhajují teritoria. Zpívají pěvušky podhorní, protože mají ten krásně šílený systém, který mají etologové tak rádi: samičky v době rozmnožování soupeří o samce a chtějí se spářit se všemi, aby jim pak pomáhali krmit mláďata mrňavými chvostoskoky. Potřebují opravdu hodně krmičů. Samičky modráčků také zpívají, u nich se pohlaví pozná. A proč to dělají? Někdy, jako u těch pěvušek, je to celkem jasné – zpěv má u nich stejnou funkci jako u samců: odradit soupeře, lákat partnera. Modráčky ovšem zpívají hrozně málo. Ale měli jsme pocit, že samice občas zpívala, když byl sameček na záletech, ona byla sama v teritoriu a my jsme jí tam vadili.

Co z toho, co jsi během vlastního výzkumu objevila, tě nejvíc překvapilo?

Ono spíš platí, že si něco krásně naplánujeme a všechno je potom jinak, takže o překvapení není nouze. Takto jsem se dostala k individuálnímu akustickému monitoringu, kdy se snažíme sledovat konkrétní jedince během sezony i meziročně pouze na základě nahrávek a už je vůbec nemusíme chytat. Já měla naplánované, že budeme sledovat lindušky. Od modráčků jsem byla zvyklá, že je chytíme, dáme jim barevné kroužky a pak je můžeme nahrávat. Nějak mi nedošlo, že zatímco v Krkonoších modráček, když je hodně vysoko, sedí na třímetrové kleči, v Brdech okroužkovaná linduška zpívá někde v koruně stromu. A když třeba za půl hodiny nebo taky za dvě konečně kroužek odečteš, tak mezitím všichni ostatní zmlknou. To mě donutilo zkusit, jestli by nešlo poznávat samce podle zpěvu. Napadlo mě to proto, že jsem díky playbackovým pokusům ze svých začátků věděla, že se lindušky z různých lokalit dají rozeznat, že je u nich výrazná geografická variabilita. Tak jsem si říkala, že tam třeba bude i ta individuální, protože se velice dobře ví, že se pěvci vzájemně poznají. A mile mě překvapilo, že to funguje, povedlo se nám to publikovat a otevřít další způsob monitoringu. Ale jsem přesvědčená, že sami ptáci sledují ve zpěvu něco jiného než my.

Co všechno vlastně dovedou ptáci ze zpěvu nebo volání pochopit?

Leccos je přenosné mezi druhy, zejména výstražné volání. Když se objeví dravec, tak najednou spousta druhů rve a ty hlasy mají podobnou strukturu. V bioakustice se pro to vžil termín „univerzální kód“. Často jsou to zvuky, které vyjadřují emoce, zejména strach a agresivitu. A jsou samozřejmě mnohem lépe srozumitelné mezi ptáky navzájem než mezi savci a ptáky. Když linduška varuje, poznáme, že se jí to nelíbí, ale drobnější nuance už pochopíme leda z kontextu. Sami ptáci ze zpěvu ale v rámci druhu poznají, kdo zpívá, jestli je místní, v jaké je kondici, jestli se spíš bojí, nebo se chce přát... Když se na jaře vrátí z teplých krajů, tak ten randál je proto, že si všechno vyřikávají. Pouhým uchem slyšíš, jak si skáčou do zpěvu, nenechají se dozpívat, eskaluje to, a když ani jeden neustoupí, tak

Nahrávání lindušek úhorních v italském národním parku Gran Sasso v nejvyšších partiích Apenin. Pokud to jde, je naším ideálním přepravním prostředkem při nahrávání kolo – dobře z něj slyšíte a zároveň umožňuje rychlejší přesun.

Po nahrávání zpěvu a odběru krve se chystám vypustit lindušku lesní odchycenou v Krkonošském národním parku. S Radkou a Lubošem Piálkovými z Jihočeské univerzity chceme otestovat, zda mezipopulační rozdíly, které vidíme ve zpěvu lindušek, odráží i genetika.

se nakonec můžou porvat. Tomu se ale chtějí vyhnout, protože je to nebezpečné.

Díky práci ses podívala na nejrůznější místa včetně první zóny KRNAPu nebo Kanárských ostrovů. Děláš si seznamy, co jsi kde viděla? A jaké je tvoje nejhezčí pozorování?

Pozorování ptáků mě strašně baví, a kdekoli jsem, těším se, co nového uvidím. Když jsem kdysi doprovázela Adama na konferenci do Salt Lake City, věděl, že když mi koupí atlas amerických ptáků, tak má ode mě pokoj. Vyrážela jsem za město a žasla jsem, protože všechno bylo nové. Jakýkoli druh, který jsem ještě neviděla, mě naplňuje naprostým blahem. Někteří moji studenti nechápou, že mám druhé Vánoce, protože jsem konečně viděla skalníka zpěvného. Naprosto famózní pro mě byly sněhule nebo třeba modré pěnkavy na Kanárech. Celou dobu jsem po nich hrozně prahla, ale bohužel žijí jinde než lindušky kanárské, kvůli kterým jsme tam byli. Nakonec nám zbyl čas a rozhodli jsme se, že vyjedeme ještě k sopce Teide na Tenerife, kde je pro „bertelotky“ hezký biotop. Stoupali jsme borovým lesem a já si říkala, že tady ty pěnkavy určité jsou. Nakonec jsme zastavili na odpočívadle a ony se tam chovají jako vrabci – jakmile zastaví auto, přijdou žebrať. Ale já byla nadšená úplně stejně, jako když se mi kdysi v Thajsku povedlo zahlédnout nikobarského holuba.

Životní setkání na bioakustické konferenci IBAC 2015 v německém Murnau: Peter Slater, guru přes ptačí zpěv, mi píše věnování na lístek, neb jeho knihu nemám s sebou

Jsi maminkou dvou dcer. Jak zvládáš kloubit rodinu a práci? Myslíš, že to jde obojí dělat zároveň a dobře, nebo člověk vždycky něco šidí?

Určitě bych nedělala to, co dělám, kdybych vedle sebe neměla skvělého chlapa, který chápe, co je věda, neb ji sám dělá. V současném systému je podpora matek s dětmi minimální. Spoléháš jenom na rodinu a na partnera, případně musíš mít spoustu peněz na hlídání, což začínající vědci obvykle nemají. Já měla štěstí, že když jsem dostala grant a mladší dcerce bylo asi osm měsíců, Adam byl ochotný se mnou jezdit do terénu a nahrávat s jednou dcerou na zádech a druhou motající se pod nohama. Když byly větší, různě jsme je v terénu odkládali, ne na dohled, ale pár desítek metrů na doslech, protože jsme potřebovali, aby nerušily nahrávky a někde si hezky hrály v lese. Co se „šizení“ týče, záleží asi hlavně na tom, jak si to člověk nastaví. Já vím, že vědě neohodlám obětovat všechno, a proto si nekladu za cíl objevit „svatý grál“. A vlastně jsem ke svému překvapení zjistila, že když člověk dělá, co ho baví, dělá to pořádně a je otevřený spolupráci, tak zjistí, že má kolem sebe tuzemské i zahraniční kolegy, kteří s ním chtějí spolupracovat. Když se k tomu podaří sehnat ještě nadšené studenty, tak spousta věcí funguje bez tebe, nemusíš šidit rodinu a můžeš dělat zajímavé věci, které tě zároveň baví. Což vlastně byla i moje zásadní rada mladým vědkyním na jakémsi setkání – nezapomínejte si práci i užívat...

Děkuji za rozhovor.

Ptala se Alena Klvaňová

Pozorování pěvců v zimě

Foto: Tom Havranek (divokysever.cz)

Samec křivky obecné

Chceme-li se v zimě vydat do přírody pozorovat ptáky, většinou zamíříme k nezamrzlým vodním plochám či tokům, kde v tuto roční dobu téměř s určitostí uvidíme početná hejna vodních ptáků a s velkou pravděpodobností narazíme na různé hosty ze severu. Když už hovoříme o pěvcích, představíme si asi hlavně krmítka, kde lze spatřit jinak plaché lesní druhy, jako jsou hýlí obecní a dlasci tlustozobí, případně severské pěnkavy jikavce a čečetky zimní nebo drozda cvrčalu v hejnu kvíčal pochutnávajících si na jablkách. Tentokrát vás ale chceme vytahnout z tepla obýváků a místo pozorování zpoza okna se vydáme do chladné zimní přírody za čtyřmi druhy pěvců, pro jejichž zastižení je právě zima nejvhodnější. V případech některých z nich navíc možná ani nebudete muset opustit své bydliště.

První z této čtveřice je sice nejvzácnější, ale pokud se za ním vydáme ve správnou dobu na správné místo, budeme mít velkou šanci, že ho uvidíme – i když bez trochy štěstí to nepůjde. **Zedníček skalní** je totiž drobný a nenápadný, převážně šedě zbarvený pták, který se obratně pohybuje po strmých skalních stěnách, pocukává křídly a dlouhým tenkým zobákem vyhledává pavoukovec a hmyz. Teprve když roztáhne křídla a v třepotavém letu odhalí kontrastní červeno-bílo-černou kresbu, pochopíme, čím připomíná motýla. Zedníček u nás nehnízdí, bývá však pravidelně zastižen od konce října do začátku dubna na skalách, ale i zříceninách či budovách, jako tomu bylo na tovarně v Merklíně u Karlových Varů, kde byl pozorován každou zimu mezi lety 2012 až 2021. Nejčastěji ale bývá zedníček zaznamenán na Pavlovských vrších. Abychom ho spatřili, musíme dalekohledem trpělivě prozkoumávat skály a zkusit několik lokalit – doporučuji před

návštěvou zkontrolovat Avif (birds.cz). Protože je i v zimě přísně teritoriální, uvidíme zpravidla pouze jediného ptáka, a to kdykoli během dne. Je-li slunné počasí, rád se vyhřívá, někdy s roztaženými křídly, a může tak upoutat pozornost.

Také **brkoslav severní** je výhradně zimním hostem a v našich končinách jej zastihneme pouze na tahu od října do dubna, s vrcholy výskytu v listopadu a lednu až únoru. Je to elegantní pták velikosti špačka, a přestože je zbarven střízlivě šedoběžově, svou výraznou chocholkou, černou maskou ve tváři a výraznými žlutými a červenými znaky na křídlech a ocasu v laicích občas vyvolává dojem papouška, k čemuž ještě přispívá jeho zvonivé kontaktní štěbetání a výskyt v hejnech. Brkoslavi jsou však velmi nepředvídatelní – v některých zimách nezastihneme jediného, jindy jsou jich tisíce, zpravidla se ale jejich přílet opakuje po třech až čtyřech letech. Pohybují se krajinou v menších hejnech, většinou o velikosti několika desítek jedinců, a navštěvují sady, okraje lesů, zahrady a parky, kde se živí ochmetem, jmelím, jeřabinami, šípky či jablky. Nevyhýbají se ani lidským sídlům včetně hlavního města. Naposledy sem přilákali desítky pozorovatelů v lednu 2020, když se krmili jeřabinami na Ořechove. Pro všechny případy radím nechat každý rok alespoň pár plodů na stromech. Dodnes vzpomínám, jak jsem hejno nebojácných brkoslavů nevěřicně pozorovala přímo pod jabloní na naší zahradě ve středních Čechách. Stalo se to ovšem jen jednou za patnáct let.

To **křivku obecnou** u nás zastihneme každý rok a v každém ročním období. Právě v zimě, kdy se na zasněžených vrcholcích stromů nebo ojíněných větvičkách žlutozelené samice a cihlově červení samci obzvlášť vyjímají, je však nápadnější. Nejčastěji na sebe upozorní hlasitým vysokým vábením nebo zpěvem za letu. Křivky se totiž namlouvají už v zimě a hnízdí nejdříve

z našich pěvců – od konce ledna do března. Výskyt křivek se řídí úrodou semen jehličnanů, zejména smrků, ale i borovic či modřínů, která tvoří jejich hlavní potravu. K jejich otevírání mají ostatně přizpůsoben i svůj překřížený zobák, který jim dal jméno. Najdou-li křivky zdroj potravy v městských parcích a zahradách, neváhají tu strávit i několik měsíců. Mají dokonce jeden zvláštní stravovací návyk – zalétají na fasády domů a ozobávají omítky, z nichž získávají minerály. Křivky se také často vydávají na potulky, které mívají v semenných letech charakter irupcí, během nichž se u nás objevují i početná hejna ze severu.

Nakonec se k vodě přece jen dostaneme. Rychle tekoucí potoky a řeky, zejména ve vyšších polohách a v lesích, jsou domovem **skorce vodního**, svérázného krasavce v hnědém fráčku s čistě bílou náprsenkou. Obývá je celoročně, jen v případě, že zamrznou, posune se níže po proudu. Tento zavalitý pták s krátkým ocasem neodmyslitelně dotváří kolorit zimních procházek kolem vodních toků, a to i uprostřed obcí, kde podřepuje na zasněžených kamenech a co chvíli se i v mrazivém dni potápí za potravou. Z našich pěvců je jediný, který to dokáže, a ještě k tomu chodí po dně. Přítomnost skorce často nejprve prozradí ostré pronikavé vábení, když s rychlým máváním křídel prolétá podél břehu. Nedivme se, když ho i uprostřed zimy zaslechneme zpívat. Ani krátký melodický zpěv nám však neodhalí, jakého je pozorovaný pták pohlaví – skorec je totiž jedním z mála našich druhů, o nichž víme, že zpívá i jejich samice.

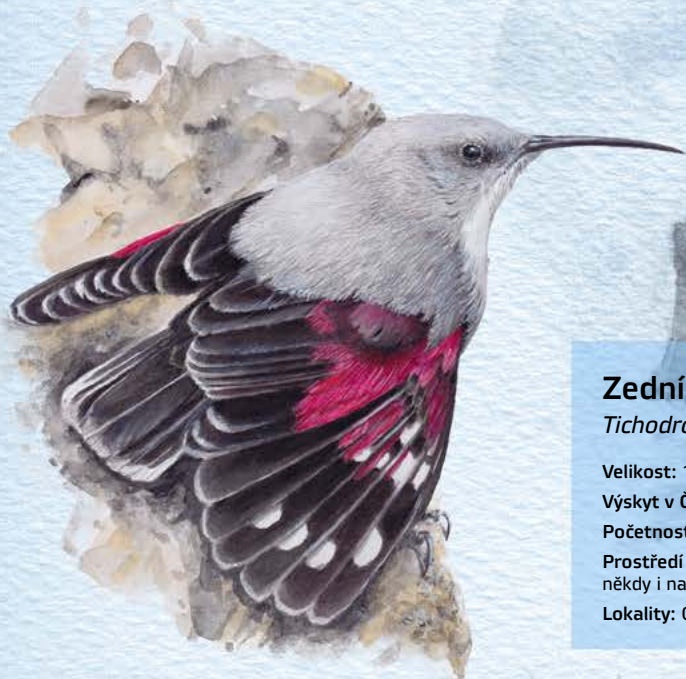
Vydáte-li se tedy z vyhřátého domova na procházku poklidnou, odpočívající zimní krajinou, odměnou vám budou nezapomenutelné zážitky. A narazíte-li při svých toulkách na některého z představovaných pěvců, nezapomeňte se o pozorování podělit s ostatními na **birds.cz**.

Alena Klvaňová

Pěvci v zimě

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

Zedníček skalní

Tichodroma muraria

Velikost: 15,5–17 cm

Výskyt v ČR: nepravidelně protahuje a zimuje (X. – začátek IV.)

Početnost a trend: jen několik jedinců, stabilní

Prostředí v zimě: skalnaté biotopy, kolmé stěny bez vegetace, někdy i na budovách či v lomech

Lokality: CHKO Pálava (Soutěska, Pastorkův lom, Martinka)

Skorec vodní

Cinclus cinclus

Velikost: 17–20 cm

Výskyt v ČR: celoročně

Početnost a trend: 1000–2000 párů, stabilní

Prostředí v zimě: rychle tekoucí vodní toky s kameny, často v lesích, ale i v obcích (přesouvá se i do nižších poloh)

Lokality: např. Jízero v Jablonci nad Jizerou či v Turnově, Svratka v Brně, Vltava v Českém Krumlově, Kamenice v Hřensku, Bečva ve Vsetíně, Jihlava v Mohelně, Modřanský potok v Praze, Olza v Českém Těšíně

Literatura:

Klvaňová A. a kol., 2016: *Kam za ptáky v České republice*. Grada

Svensson L., Mullarney K. & Zetterström D., 2009:

Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu.

Druhé vydání. Nakladatelství Ševčík

Štátný K., Bejček V., Mikuláš I., Telenský T., 2021:

Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2014–2017. Aventinum

Štátný K., Hudec K. et al., 2016:

Fauna ČR: Ptáci 3, díl I., II. Academia Praha

Faunistická databáze ČSO Avif: birds.cz

Brkoslav severní

Bombycilla garrulus

Velikost: 18–21 cm

Výskyt v ČR: nepravidelně zimuje a protahuje (X.–IV.), nejčastěji I.–III.

Početnost a trend: 0 až tisíce, nárázově při irupcích

Prostředí v zimě: v zahradách a parcích i v centru měst, podél silnic, na ovocných stromech a bobulonosných keřích

Lokality: nepředvídatelné, sledujte birds.cz

Křivka obecná

Loxia curvirostra

Velikost: 15–17 cm

Výskyt v ČR: celoročně

Početnost a trend: 30 000–100 000 párů, stabilní

Prostředí v zimě: jehličnaté až smíšené lesy, zejména smrkové, ve vyšších polohách, ale zalétá i do nížin a obcí

Lokality: Kvilda na Šumavě, Jizerka v Jizerských horách, CHKO Brdy, Boží Dar v Krušných horách, Špindlerův Mlýn v Krkonoších, Bělá pod Pradědem v Jeseníkách

Krutihlavovy hlavolamy

aneb nad čím krutihlav kroutil hlavou

Milé děti,

celý rok jsem se zalétal dívat na rybníky za kachnami, ale dnes se mi zachtělo trochu prozkoumat vodní svět kolem řek a potoků.

Měl jsem v hlavě myšlenku, která mi nedala pokoj. Koho najdu u tekoucích vod? Zastavil jsem se u jedné rychlejší říčky a hned jsem měl štěstí. Mezi břehem s klidnější vodou a kameny vykukujícími uprostřed proudu přeletoval skorec. Chvilími zanořil hlavu nebo se potopil celý, a když se objevil nad hladinou, měl zobák více či méně plný potravy. Byl ochotný mě se svými úlovky seznámit. A tak jsem viděl larvy pošvatek se dvěma štěty na zadečku, larvy jepic se třemi štěty na zadečku i malou mušličku, která vypadala jako čepička a patřila plži s krásným jménem kamomil. Z vody vylovil larvu pakomára. Dlouhou, tenkou. Prý se přidržuje dna dvěma drápkami. Jsou tak malé, že jsem je ani neviděl. Zato mě zaujala potvůrka se spoustou končetin. Plavala tak trochu bokem, celá schoulená a docela blízko břehu. Skorec mi ji vylovil. Byl to blešivec. Nejvíc mne ale překvapily larvy chrostíků. Byly schované v domečcích z kamínků na dně řeky.

Když skorec opět vyletěl z vody, zeptal jsem se ho, co mu pomáhá vidět pod vodou. Něco zamumlal a odletěl. Měl zobák plný potravy, tak jsem mu nerozuměl. Stejně bych ale rád znal odpověď, nedokážu tu otázku hodit za hlavu. Pomůžete mi?

Váš Krůta

Chcete-li Krůtovi pomoci, prohlédněte si obrázky obyvatel říčky, kterou Krůta navštívil. Vybarvěte si políčka s písmenky u skorcovy potravy, se kterou v příběhu skorec Krůtu seznámil, a jejich přečtením vyluštíte odpověď.

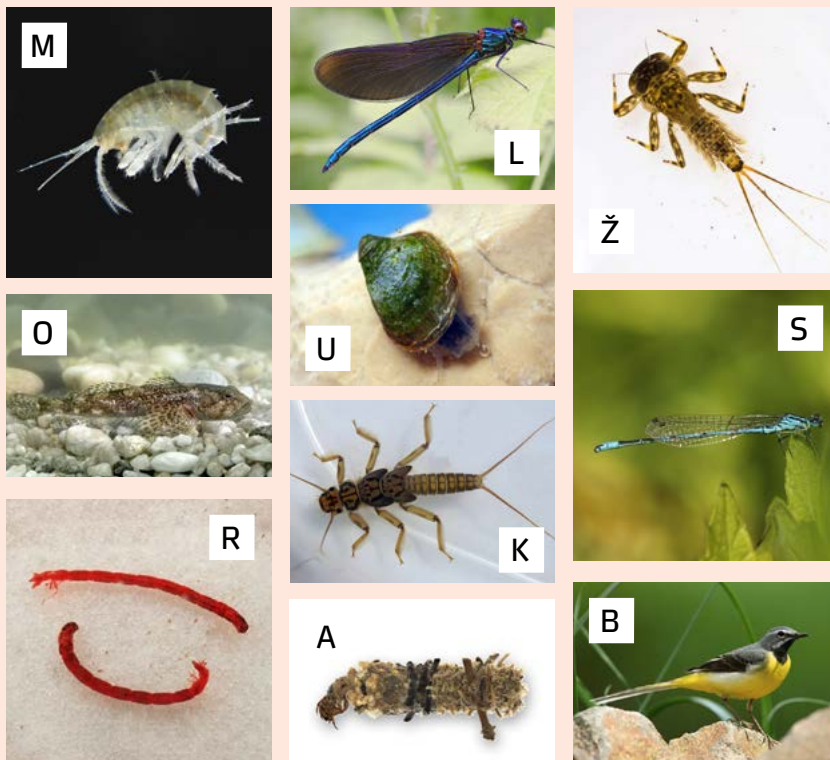
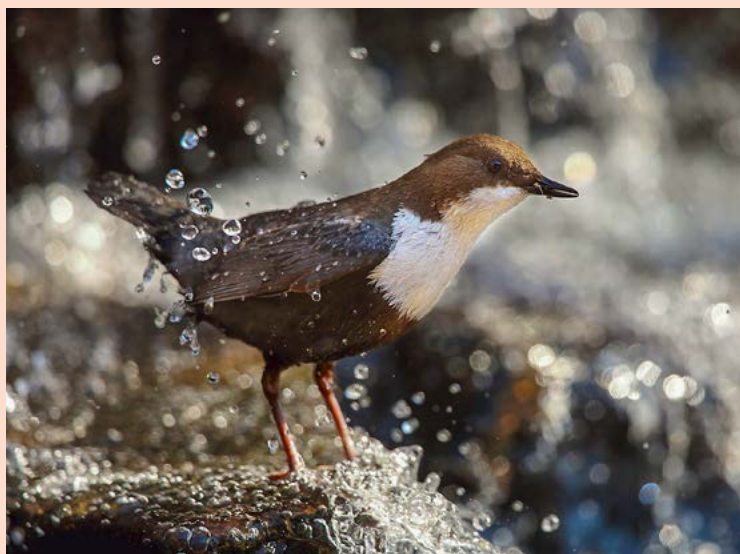

Foto: M. Apel (CC-SA 3.0), J. Bohdal (naturfoto.cz), F. Böhlinger (CC BY-SA 2.5), H. Elven (CC BY 4.0), J. Hempel (CC BY-SA 3.0), S. Hopkin (ardea.com), M. Maňas (CC BY 2.5), M. Mariani, A. Mrkvička (CC-SA 3.0), L. Šejna (makov.cz)

Připravila Vladka Sládečková

Polet se mnou do přírody

Tipy na aktivity pro rodiny s dětmi

Skorec je nejen potápěč, ale i rychlý letec. Možná tak zahlédnete jen hnědou šmouhu, jak prolétá korytem těsně nad hladinou.

Milí kamarádi,

zatímco já už se vyhřívám jižně od Sahary, myslím na svého kamaráda skorce. Vyprávěl mi, že se celý rok koupe ve vodě. Úplně mě mrazí při představě, jak musí být teď v zimě ledová! Prý vůbec nevytáhne paty od vody, je u ní pečený vařený od jara do zimy. A je to dobrodruh! Čím prudší voda, tím prý lepší. Dokonce je ochotný pro potravu skákat šipku a celý se kvůli tomu potopit! Že mi nevěříte? Tak se přesvědčte na vlastní oči!

Vydejte se po něm pátrat ve svém okolí. Nejlépe k potoku nebo říčce, která rychle teče. Tam bude nejspíš poskakovat po kamenech. S jistotou ho potkáte na horách, ale můžete na něj narazit i v nížině, zvláště jestli je u vás nějaké zařízlé údolí, kterým zurčí potok. A jestli ne, udělejte si za ním výlet. Na horských tocích mohou žít jednotlivé páry pouhý kilometr od sebe, určitě tam tedy nějakého skorce najdete.

Můžete ho zahlédnout, jak loví v částečně zamrzlém potoce, nevadí mu ani zasněžené balvany, a dokonce si na nich i prozpěvuje. Zezadu může připomínat běžného kosa. Tak mu dejte čas, třeba se otočí a vy zahlédnete jeho bílou náprsenku. Je dobré se cestou podél potoka často zastavovat a pozorně prohlížet kameny, jestli na nich nesedí jako na pozorovatelně a nehledí do vody, co by zrovna sezobnul. Věřím, že když budete trpěliví a budete se pozorně dívat, určitě ho uvidíte. A třeba vám i ukáže, jak se umí potápět!

Držím vám palce a nezapomeňte ho ode mě pozdravovat!

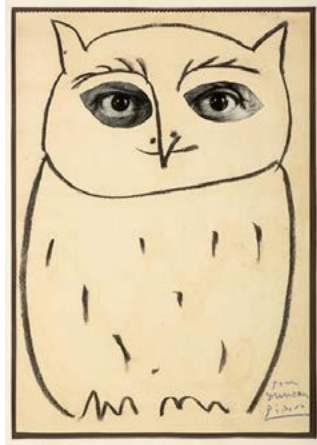
Váš Krůta

Připravila Gabriela Dobruská

SÝČEK – PICASSOVA SOVA

Surrealistické zátěší *Sova na židli a mořští ježci*, olejomalba, 1946.
Zdroj: wikiart.org

Kolaž sovy s Picassovými očima z roku 1957 je umělcovým autopořetrem i maskou. V rohu je vepsáno věnování: Pour Duncan Picasso. Americký fotožurnalista David Douglas Duncan (1916–2018) postupně vydal o Picassovi sedm knih. The Nelson-Atkins Museum of Art.
Zdroj: austinkleon.com

Picasso se svou sovou na fotografii Michela Simy, 1946. Zdroj: austinkleon.com

Keramická skulptura *Sova* z 50. let.
Zdroj: artmarketmonitor.com

O sýčkoví obecně už bylo do *Ptačího světa* napsáno snad vše, co stojí za zmínku. Stačí jen otevřít číslo z února 2018, kde je v několika článkách podrobně představen jako nově zvolený pták roku. Pro naše čtenáře by ale mohl být zajímavým překvapením ochočený sýček, který inspiroval celou skupinu prací světového umělce Pabla Picassa (1881–1973).

Françoise Gilotová – malířka, dlouholetá Picassova partnerka a matka dvou jeho dětí Clauda a Palomy – v knize *Život s Picassem* vypráví o provensálském městečku Antibes, kde se slavným Španělem prožila léto roku 1946:

„Pablo měl rád kolem sebe zvířata a ptáky. Až k nim nesahala podezíravost, kterou měl ke svým přátelům. Když pracoval v antibesském muzeu, Sima (Michel Sima – sochař a fotograf, pozn. aut.) mu daroval malou sovu, kterou objevil na zahradě v muzeu. Měla poraněnou nožku. Ovázali jsme ji a rána se pomalu zacelila. Koupili jsme pro ni klec a dovezli si ji do Paříže, kde přišla do kuchyně ke kanárkům, holubům a hrdličkám. Projevovali jsme jí všemožnou pozornost, ale sova nás stále pozorovala zlostným okem. Pokaždé když jsme vstoupili do kuchyně, kanárci zpívali, holubi vrkali a hrdličky cukrovaly, ale sova zarputile mlčela anebo v nejlepším případě vydávala zlověstné pazvuky. Páchla a živila se myšmi. Ateliér byl jimi zamořen, a proto jsem všude nakladla pastičky. Když jsem nějakou myšku chytla, donesla jsem ji sově. Dokud jsem byla v kuchyni, sova dělala, že mne ani myš nevidí. Nespala, ale zachovávala vůči nám své pohrdání. Jakmile jsem odešla z kuchyně, myš zmizela; zůstal z ní jen chumáček chlupů, vydatý o několik hodin později.

Pokaždé když sova proti němu zaskučela, Pablo jí nadával: „Hajzlíku, sráči atd.“, aby jí dokázal, že je nevychovanější než ona. Strkal prst do mříží a sova ho klovala; Pablo měl krátké, ale silné prsty a sova ho neporanila. Pomaloučku se nechala od Pabla pohladit po hlavě. Konečně se mu posadila na prst, ale stále ho upřeně pozorovala žlutými očima, v nichž se skrývala výčitka. Pablo podle ní udělal řadu kreseb a namaloval několik pláten a nakreslil několik litografií.“ (Françoise Gilot – Carlton Lake: *Život s Picassem*, New York 1964, překlad František Zvěřina, Mladá fronta Praha 1969)

Jaký byl další sýčkův osud, Françoise veřejnosti nesdělila, množství Picassovy tvorby se soví tematikou je ale pozoruhodné. Malíř se v té době věnoval mj. vytváření předmětů z keramiky, kde také vydatně čerpal z inspirace sovami.

Pokud Picasso věděl, že chová doma právě sýčka, a nepovažoval ho jen jednoduše za „sovu“, zjevně si nic nedělal ze zlověstné pověsti, kterou sýček mezi pověřivými lidmi má. Ovšem ne všude. Na jihu Evropy, konkrétně v Řecku a Itálii, byl v minulosti domácí chov sýčků hojně rozšířený a oblíbený. Zajímavost: V obecném povědomí bývá Picasso spojován především se

Sova s roztaženými křídly namalovaná na kameninovém talíři, 1957.
Zdroj: catalogue.swanngalleries.com

svou holubicí (španělsky *paloma*) – tradičním a komunisty zprofanovaným symbolem míru. Pro Pabla ale mohla být i vzpomínkou na dětství. Jeho otec José Ruiz y Blasco (1838–1913), profesor umění a malíř, vytvořil řadu realistických zobrazení holubů.

Jsou Picassovy obrazy, sošky a nádoby s motivem sov pouze hrou tvarů a barev a humorným zachycením sýčkovy pitvnosti? Nebo snad mají ještě další význam spojený s osobností svého tvůrce, který se na nás minimálně z jedné soví tváře dívá typickým, temně pronikavým pohledem? Názory mohou být různé. Sýčci se ale hluboce zakořeněného propojení s pesimistickými předtuchami, smrtí a hřbitovy asi nikdy úplně nezbaví. A protože listopad je také měsícem svátku Dušiček, můžeme připomenout, že od smrti Pabla Picassa uplynulo půl století právě v letošním roce, kdy svět živých ve věku 101 let opustila autorka citovaných vzpomínek – Françoise Gilotová.

Daniel Razím

Klec se sovou, olejomalba, 1947. Na obraze, který by mohl být ilustrací k uvedenému textu, Picasso kromě sýčka, mrtvé myši a dvou ptáků – nejspíše holuba a hrdličky – zachytil také klec, viděnou z typicky kubistické perspektivy. Zdroj: pablo-ruiz-picasso.net

Příště: Jak namalovat portrét ptáka roku 2024

Koroptev mezi mlýnskými kameny

Foto: Jan Vrástlav

Koroptev polní je dobře známý zástupce mizejících ptačích druhů zemědělské krajiny. Zatímco na začátku 20. století mohla být pozorována téměř na každém poli, od jeho poloviny již v krajíně ubývá. K dnešnímu dni se v ČR jedná o ohrožený druh chráněný zákonem, jehož počty stále klesají. Koroptev se tak stala symbolem změn v zemědělské krajině, neboť její úbytek byl spojen s nástupem intenzifikace zemědělství. Zároveň představuje deštníkový druh, na jehož podporu jsou vypisovány nejrůznější ochranné projekty, které zlepšují životní podmínky i pro další polní druhy.

Pro obnovu populací je důležitým prvkem zvýšení hnízdní úspěšnosti. Hnízda koroptví jsou umísťována na zemi, nejčastěji v husté vegetaci. Ze 66 hnízd sledovaných v rámci telemetrické studie na třech lokalitách ČR jich bylo 21 v mezích, 15 v ruderálech, 8 v obilí, 7 na loukách, 5 v řepce, po 4 v remízích a zahradách a 2 v úhorech. V neobhospodařovaných biotopech byla hnízda z většiny (63 %) umístěna do 5 m od okraje, zatímco v plodinách a na loukách bylo nejvíce hnízd (61 %) umístěno ve vzdálenosti 10 až 50 m od okraje. Koroptev snáší postupně vždy jedno vejce v jedno- až dvou-denních intervalech až do konečného počtu, přesahujícího i 20 vajec. V případě ztráty snůšky

dokáže zahnízdít i vícekrát za sezonu, vždy na jiném místě, přičemž v náhradních snůškách bývá zpravidla méně vajec. Inkubace začíná až po snesení posledního vejce a trvá okolo 25 dní. Je tedy zřejmé, že hnízdní období koroptve je velmi dlouhé, což úměrně zvyšuje riziko neúspěchu. Aby snížila riziko predace vajec, zakrývá je koroptev v období snášení před odchodem z hnízda suchou vegetací. Během inkubace pak sedí na vejcích velmi pevně a spoléhá na své kryptické zbarvení. Po dobu krátkých pauz, kdy hnízdo opouští, pak ponechává vejce nezakrytá. Jedním z důvodů může být riziko, že nadbytečný pohyb v okolí hnízda při zakrývání vajec by mohl prozradit jeho polohu predátorům. Až relativně nedávno se prokázalo, že dvě strategie chování, tj. zda snůšku zakrýt, nebo ne, existují u koroptví i v brzké fázi snášení. Z výsledků studie na hnízdech volně žijících koroptví z okolí Prahy, Písku a Milešína je zřejmé, že ve většině případů (osmi z deseti) je první vejce ponecháno volně, bez snahy je zakrývat.

Pravděpodobně se jedná o test bezpečnosti zvoleného hnízdiště před predátory – v případě brzké predace prvního vejce lze zahnízdít jinde s minimální ztrátou časových i energetických investic do reprodukce. Ponechání prvního vejce exponovaného predátorům bylo už dříve popsáno jako součást hnízdní strategie u potápek roháčů. Vzhledem k dlouhé době hnízdění a s přihlédnutím k faktu, že se jedná o krátce

žijící druh bez možnosti získání potřebných zkušeností na výběr hnízdního prostředí, je výše uvedeně vysvětlení logické i pro koroptev. Tuto hypotézu potvrdil terénní experiment s umělými hnízdy, který srovnával osudy zakrytých snůšek a nezakrytých prvních vajec, exponovaných na stejném hnízdním stanovišti během dvou dnů (185 stanovišť), a následně osudy zakrytých hnízd, umístěných na stejných místech po uplynutí 28 dnů (169 stanovišť). Místa s predací volně exponovaného vejce během dvou dnů měla osminásobně vyšší denní míru predace po dalších 28 dnech než místa, kde k predaci exponovaného vejce nedošlo. Koroptev tak na základě krátkodobého osudu prvního nezakrytého vejce může závčas změnit umístění hnízda bez vkládání dalšího úsilí do snůšky s vysokým rizikem neúspěchu. Do jisté míry tak dokáže otestovat míru predacího rizika daného hnízdiště.

Současná zemědělská krajina však pro hnízdící ptáky přináší i další rizika. Stejný experiment s umělými hnízdy také poukázal na značné riziko ztrát na hnízdech v důsledku lidské činnosti, která byla druhou nejčastější zjištěnou událostí (7,5 % ze 187 hnízdních stanovišť) hned po predaci (ze 187 hnízdních stanovišť bylo 13 % zničeno savci a 7 % ptáky). V drtivé většině případů se jednalo o seč na loukách a mezích, pouze v jednom případě bylo hnízdo v obilí přejeto zemědělskou technikou. Strategii prvního nezakrytého vejce se totiž bohužel nedá otestovat bezpečnost hnízdiště z pohledu pozdější lidské činnosti. To je patrné i z výsledků experimentu, kdy pouze jedno hnízdní stanoviště bylo posečeno během prvních dvou dnů, ale během 28denní expozice bylo posečeno či přejeto 13 stanovišť. Nejrizikovějším biotopem jsou v tomto směru louky, u kterých podíl hnízd zničených sečí činil 45 % z 22 hnízd.

Ukazuje se tak, že koroptvi se nedaří dostatečně rychle adaptovat na člověkem nastolené změny a může se se svými evolučně vyselektovanými preferencemi dostávat do ekologické pasti, jak dokládá studie na volně žijících jedincích. Ačkoli má odvěkou tendenci umísťovat hnízda do neobhospodařovaných ploch (v polní krajině až devětkrát častěji, než bylo očekáváno na základě dostupnosti biotopů), nedosahuje v těchto biotopech takové úspěšnosti jako v dominantně zastoupených obhospodařovaných plochách

Foto: Dana Rynešová

První vejce bývá viditelně vystaveno jako možná návnada

Hnízdo je během snášení zakrýváno suchou vegetací jako toto hnízdo zakryté v mezi

Foto: Dana Rynešová

Samice při inkubaci sedí pevně na hnízdě a spoléhá na své kryptické zbarvení

Foto: Miroslav Šálek

s polními plodinami, kterým se snaží vyhýbat (hnízda zde umísťuje až šestkrát méně oproti očekávání). V polních plodinách, především v obilí, byla denní míra predace hnízd více než dvakrát nižší než v kterémkoliv jiném biotopu, včetně neproduktivních ploch. Paradoxně je tak riziko predace vyšší na vhodných hnízdištích v podobě neobhospodařovaných stanovišť, kterých je v krajině nedostatek, a tudíž mohou být dnes více cíleně navštěvována predátory. V obhospodařovaných biotopech zase působí antropogenní faktory. Koroptev se tak ocitá mezi mlýnskými kameny. Příčinou tohoto dvojího ohrožení a dramatického úbytku jsou změny v hospodaření způsobené intenzifikací zemědělství. Snaha mechanizovaně sklídit z orné půdy co nejvyšší výnosy často vede k rozorávání neproduktivních biotopů za účelem vytvoření velkých polních celků. Samotná mechanizace pak ohrožuje druhy polní krajiny buď přímo (sečí, kolizemi), nebo nepřímo (skokovým úbytkem krytu, potravy apod.) a nenechává téměř žádný čas k přizpůsobení. Stejně tak chemizace potlačující zemědělsky nežádoucí organismy, jako jsou plevele a hmyz, vede k úbytku potravy nejen pro koroptev, ale i ke snížení biodiverzity polní krajiny, na kterou jsou navázány další díly potravního řetězce.

Jak tedy koroptvi pomoci? Jednoduchým řešením by bylo posunutí seče na pozdější dobu. Nicméně některé náhradní snůšky mohou být založeny ještě v průběhu července, a proto toto opatření nemusí mít vždy kýžený efekt. Dlouhodobým a efektivnějším řešením je však navýšení dostupnosti neobhospodařovaných biotopů, tj. těch bez jakéhokoliv zásahu v období hnízdění (meze, remízy apod.).

Rodinka s kuřaty

Zároveň je nutné zajistit jejich rozmístění v krajině tak, aby se docílilo pestřejšího prostředí. Koroptvím se tím nabídne atraktivnější biotop ke hnízdění a větší diverzita stanovišť zajistí, že v případě zničení hnízda v rizikovém zemědělsky obhospodařovaném biotopu budou moci velmi rychle založit náhradní snůšku v bezprostředním okolí.

Článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury (DKRVO, MK000094862).

Literatura:

Černý M., Rymešová D. & Šálek M. 2018: *Folia Zoologica* 67(3–4).

Černý M. & Šálek M. 2020: *Bird Study* 67(1).

Černý M., Rymešová D. & Šálek M. 2020: *European Journal of Wildlife Research* 66(5).

Černý M. 2021: *Crex* 39.

.....
Martin Černý | je kurátorem zoologického oddělení Moravského zemského muzea. Během studií zoologie na PřF MU se věnoval koroptvi polní, především biotopovým preferencím a hnízdění. V současnosti pokračuje ve výzkumu hnízdního chování nejen u ptáků otevřené krajiny.

.....
Dana Rymešová | je nezávislá ornitoložka z Vysočiny, absolventka zoologie na PřF MU s disertací o koroptvi, kroužkovatelka, bývalá akademická pracovníce VETUNI, nyní technik KEL FLD ČZU.

Pomůže koroptvi nový dotační titul?

Koroptev polní patří mezi nejrychleji mizející ptačí druhy zemědělské krajiny nejen v Česku, ale napříč Evropou. Dosavadní snahy o zastavení jejího poklesu bohužel nemají na národní úrovni viditelný přínos, přestože v některých oblastech koroptve úspěšně přežívají. Často se jedná o pestrou zemědělskou krajinu, kde koroptve nacházejí jak bezpečné hnízdní prostředí, tak i kryt a dostatek potravy přes zimu. Výzkum z Německa prokázal, že nejvíce jsou predací ohroženy samice, a to v hnízdním období od června do srpna. Proto je pro dlouhodobou prosperitu tohoto druhu naprosto zásadní zajistit bezpečné hnízdní prostředí. V našich podmínkách koroptve k hnízdění přednostně využívají meze a ruderalní plochy, ale míra predace je v těchto biotopech vysoká. Není to překvapující – podle německého výzkumu riziko predace výrazně roste, pokud šíře hnízdního prostředí klesá pod 20 m. Problematické je rovněž přežívání zimy, zejména prosince a ledna, kdy koroptve potřebují dostatek potravy a úkrytů. Oboje jim mohou zajistit krmné biopásy. Přestože výzkum naznačuje, že jsou pro koroptev přínosné, nabídka zemědělských dotací doposud neumožňovala poskytnout koroptvi bezpečné hnízdní prostředí. Proto vznikl dotační titul kombinované biopásy a zemědělci mohou do tohoto nového agroenvironmentálně-klimatického opatření vstupovat

Celková výměra krmných biopásů, které koroptvi polní poskytují potravu i úkryt, představovala v Česku v roce 2019 jen necelé 3000 ha

od letošního roku. Jeho podstata spočívá v tom, že vedle krmného biopásu je třeba vytvořit i víceletý pestrý travinobylinný pás o šíři 18 až 24 m. Podle stávajícího návrhu nařízení vlády, jímž se upravují podmínky dotací, by součástí tohoto pásu měly být nejméně čtyři druhy jetelovin, tři druhy trav a čtyři druhy dvouletých a dalších víceletých bylin. Podíl trav by přitom měl tvořit méně než 50 %. Pás se seče jen jednou ročně po 15. srpnu, takže by měly být chráněny i případné náhradní snůšky. Také podmínky krmného biopásu jsou mírně upraveny – musí

být založen nejpozději do 30. dubna, protože v květnu už koroptve hnízdí, a při kultivaci biopásu by tak mohlo docházet k likvidaci hnízd i sedících samic.

Pokud víte o lokalitě, kde se koroptve ještě objevují nebo v nedávné době objevovaly, obraťte se na příslušného zemědělce a pokuste se ho motivovat ke vstupu do tohoto opatření. Pro případné doplňující informace se můžete obrátit na zemědělského koordinátora Václava Zámečnicka (zamecnik@birdlife.cz).

Václav Zámečnick

Vychýlené antarktické počasí ohrožuje tučňáky císařské

Foto: Amme Frohlich (CC BY-ND 2.0)

Tučňák císařský, největší a nejtěžší tučňák světa žijící pouze v Antarktidě, se proslavil svými dlouhými pochody na hnízdiště, při nichž tisícíhlavá hejna urazí 100–160 km

Tučňák císařský (*Aptenodytes forsteri*), jeden z ikonických druhů ptačí říše, potřebuje pro úspěšné hnízdění devět měsíců souvisle zamrzlého oceánu. Tučňáci na hnízdiště přicházejí na přelomu března a dubna a v květnu až červnu kladou vejce, ze kterých se po 65 dnech vylíhnou mláďata; ta pak během prosince až ledna přepelichají z prachového peří.

Na rozdíl od Arktidy, kde pozorujeme postupné tání ledu posledních 45 let (tedy po dobu, z níž jsou dostupné satelitní snímky), byla Antarktida

až donedávna vůči těmto trendům imunní. Rekordní maximum zalednění tu bylo pozorováno v letech 2013 a 2014. V posledních dvou letech však došlo k dramatické změně a v letošním roce je rozsah mořského ledu o 2,5 milionu kilometrů nižší, než je dlouhodobý průměr. Jen pro představu: jde o více než třicetnásobek rozlohy Česka. V oblasti Bellingshausenova moře došlo na konci roku 2022 k úplnému roztání mořského ledu a čtyři z pěti kolonií tučňáků císařských v této oblasti zanikly. Výzkumníci z Britské antarktické služby, kteří se sledování kolonií tučňáků věnují,

předpokládají, že všechna mláďata v těchto koloniích zahynula, protože v době roztání ledu ještě nebyla přepeřená, a nedokázala tudíž plavat. Případy, kdy došlo k rozlámání ledových ker a zániku kolonií, byly pozorovány i v minulosti, tato událost je ale mimořádná v tom, že byl postižen celý region. Tučňáci císařští sice dokážou na zmařené hnízdění reagovat a v příštím roce se přesunout na jiné, stabilnější lokality, tato hnízdní strategie však nemůže být úspěšná, pokud jsou předčasným táním postiženy celé oblasti, jak k tomu došlo loni. Letos je navíc rozsah mořského ledu ještě výrazně nižší.

Výzkumníci zatím nedokážou říct, zda je letošní anomální počasí v Antarktidě pouze nahodilým extrémem, nebo začátkem nového trendu. Od roku 2018 bylo předčasným táním zasaženo 30 % známých kolonií tučňáků císařských. Tento druh, na rozdíl od řady svých příbuzných, nebyl doposud ohrožen lovem, rybolovem ani ztrátou stanovišť. Jeho životním prostředím je však velmi zranitelný ekosystém mořského ledu, a ačkoli většina tučňáků císařských člověka nikdy nespátí, hrozí jim, že se v budoucnu stanou podobným symbolem lidmi způsobených klimatických změn jako medvěd lední na opačném pólu.

Zbyněk Janoška

podle Nature a denně aktualizovaných grafů klimatu a počasí v Arktidě a Antarktidě dostupných z twitter.com/zlabe

Hospodaření v souladu s přírodou na Ekofarmě PROBIO Velké Hostěrádky

Už téměř 50 let, kdy se pohybují okolo zemědělství, jsem svědkem jeho překotného vývoje. Nastartován byl ale už dříve – obě světové války přinesly nedostatek potravin a průmyslová hnojiva i pesticidy. Později přišla kolektivizace a s ní scelování, rekultivace či meliorace a s privatizací rozvoj průmyslového zemědělství – to vše ovlivnilo naši krajinu k nepoznání.

Část ptačích druhů však byla na zemědělskou činnost člověka odpradávná vázána. Na naší farmě, kde hospodaříme ekologicky, jsou moderní stáje s výběhy, podestýlkou a chlévským hnojem, a tak je tu vždy dostatek hmyzu. Pamatuji tak chladný květen, že ptáci kvůli zimě a nedostatku potravy přerušili první snůšku. Naše vlašťovky to naštěstí díky přístupným a teplým stájím, a tudíž dostatku much zvládly. Dnešní průmyslové chovy jsou ale bohužel většinou hermeticky uzavřené prostory, kam se nedostane hmyz, natož pták.

Letos se opět vynořila „kauza hraboš“ (více v *Ptačím světě* 1/21). I na naší farmě sice bylo více hrabošů než obvykle, ale ani tentokrát významné škody nezpůsobili. Dodržujeme totiž několik zásad: ekologicky hospodařit, vysévat různorodé plodiny na menší plochy, podporovat dravce instalací berliček a budek a v první řadě neztratit nervy, když je nor víc než obvykle. Příroda si poradí. Případně jí můžeme pomoci – a tak jsme na sloupy vysokého napětí na popud Miroslava Dusíka vyvěsili budky. Ještě tentýž rok je obsadily poštolky. A mohu potvrdit, že přítomnost predátora je tím nejlepším způsobem regulace hrabošů. Proto mne nedávno „rozesmálo“ vyhlášení dotace na aplikaci rodenticidů. Po jejich aplikaci je doporučeno (už bez dotace) vysazovat remízky a instalovat berličky – i to je nakonec vlastně pokrok. A třeba se příště dočkáme dotace přímo na instalaci budek i berliček. S hraboši nám však nepomáhají jen draví ptáci. V době žní jsem vezl chlapům svačinu na pole a vidím, jak si za kombajnem vykračují tři rodinky čápů a zarputile vyzobávají hraboše. Do jara proto určitě zrealizujeme naše dřívější předsevzetí postavit u farmy sloup s podložkou pro čapí hnízdo. Dosud mi bránil předstev, že čápi jsou jen v mokřadech, ale myslím, že si svůj jídelníček rádi přizpůsobí.

I my jsme otevření změnám, a tak od jara zavádíme nové dotační podmínky MZe. Přestože jsme optimalizaci hospodaření dlouho připravovali, aplikovat ji není jednoduché. Zmenšení ploch do 10 ha, založení úhorů, biopásů, protierozních pásů, porostů okolo toků – to vyžaduje spoustu práce i peněz. Věříme ale, že dopad na ekonomiku podniku nebude negativní. Jsem přesvědčen, že tato opatření jsou užitečná a pomohou přírodě, krajině i celé společnosti. Důležité je, aby probíhala souběžně s rozšiřováním ploch ekologického zemědělství, což je podle mne jediná udržitelná cesta. Jak k tomu může přispět každý, kdo má rád ptáky? Kupováním bioproduktů!

Martin Hutař

www.probio.cz

www.ekofarmaprobio.cz

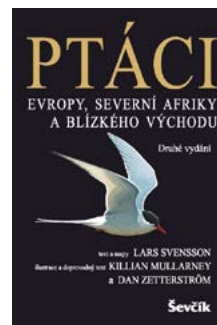
Svensson versus Hume – srovnání terénních určovacích příruček

Letos se na trhu objevila nová kniha s názvem *Ptáci – příručka k určování všech evropských druhů* autorů R. Huma, R. Stilla, A. Swashe a H. Harropa. Chtělo by se říct, že jde jen o další v řadě, protože podobných publikací je v knihkupectvích nespočet. Ono se to ale říci nedá. Tento fotografický atlas ptáků převyšuje svoje sousedy z regálů o notný kus zpracováním, kvalitou snímků i rozsahem. A mnohý zájemce o odbornou určovací literaturu zřejmě bude zajímat, zda Hume (pojďme této knize říkat podle jejího hlavního editora a autora) snese srovnání se Svenssonem, tedy s dobře známou příručkou *Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu* L. Svenssona, K. Mullarneye a D. Zetterströma, která je považována za to nejlepší, co si u nás můžeme na ptáky pořídit. Má tedy cenu zamýšlet se nad koupí další knihy, když už mám v knihovně Svenssona?

R. Hume, R. Still, A. Swash a H. Harrop: *Ptáci – příručka k určování všech evropských druhů*. Ševčík 2023

Cena: 749 Kč; členové ČSO 509 Kč

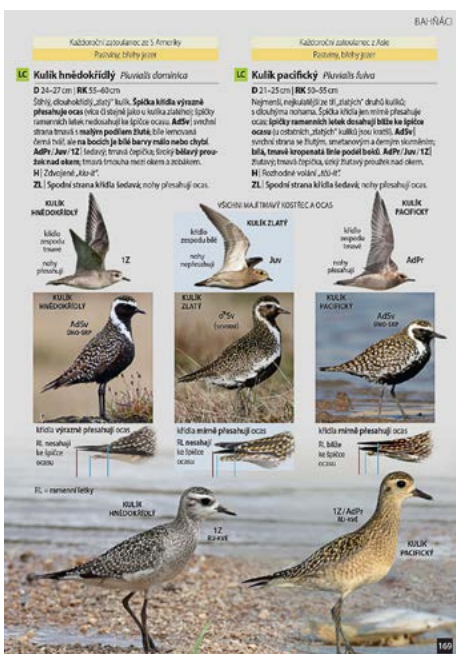
L. Svensson, K. Mullarney, D. Zetterström: *Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu*. Ševčík 2012

Nově aktualizované vydání bude dostupné v lednu 2024.

eshop.birdlife.cz

Zásadní rozdíl je v tom, že Hume je oproti Svenssonovi, který je ilustrovaný, určovací příručkou fotografickou. Ilustrace Killiana Mullarneye a Dana Zetterströma jsou dokonalé, detailní, propracované, zachycují rozdílné šaty ptáků v závislosti na pohlaví a jejich stáří, rozdíly mezi poddruhy, obsahují řadu popisků důležitých znaků a samozřejmostí jsou srovnávací tabule s letovými siluetami například dravců, bahňáků, dlouhokřídlých nebo trubkonosých. Když ale lze vybírat z kvalitních fotografií 349 autorů a užší výběr obsahuje více než 20 000 snímků a když se pak úpravy a uspořádání fotografií chopí schopný grafický editor se vztahem k přírodě, může výsledek velice překvapit. A Hume takovým překvapením je. Fotografie působí přirozeně, a navíc zachycují realitu. Když namátkou otevřu stránky obou publikací věnované třeba dřemlíku tundrovému, pak ve Svenssonovi je sedm obrázků různých šatů a situací, zatímco Hume jich nabízí devět. V případě poštolky rudonohé zachycuje tento druh ve Svenssonovi 13 ilustrací, v Humovi 10 fotografií. Obě knihy mají v tomto případě obdobnou vypovídací hodnotu, ovšem jedna může doplňovat druhou. *Ptáci* na fotografiích v Humovi jsou nicméně větší a čitelnější a další výhodou jsou srovnávací tabule s letovými siluetami různých skupin pěvců.

Doprovodný text s popisem každého druhu je podrobnější a rozsáhlejší u Svenssona, a to jak v případě popisu určování podle vzhledu, tak i u přepisu hlasových projevů. Navíc je Svensson upraven tak, aby v údajích o výskytu a rozšíření daného druhu odrážel i podmínky Česka (nikoli přehledovou mapkou, ale textem). Hume dává přednost heslovitému textu, který upřednostňuje jedinečnou obrazovou část. Je zde ovšem uvedeno vše podstatné: určovací znaky, hlasové projevy, navíc i druhy snadno zaměnitelné s odkazem na stranu s jejich popisem a mnohdy také přehledové tabulky s rozdíly podobných či obtížně odlišitelných druhů, které mohou nahradit rozsáhlejší text ve Svenssonovi. Výskyt a rozšíření ilustruje vlastně jen tabulka s areálem (stejně

jako ve Svenssonovi) a dva barevně odlišené boxy, z nichž jeden popisuje, kde a jak často se s daným druhem můžeme setkat, a druhý říká, ve kterých biotopech to může být. Jedná se ale o informace pro celou Evropu, nikoli pro Česko. O početnosti a rozšíření v našich podmínkách si tak obrázek udělat nemůžeme.

Podstatný rozdíl je v zájmové oblasti, na kterou se publikace zaměřují. Zatímco Hume se zabývá areálem Evropy, Svensson postihuje větší zoogeografickou oblast západního palearktu (WP), tedy Evropu rozšířenou o severní Afriku a Blízký východ. Může se tak stát, že některé běžnější druhy WP nalezneme v Humovi až na konci mezi druhy vzácnějšími. V tomto ohledu je Svensson univerzálnější bez nutnosti dokupovat další určovací klíč při birdské výpravě do některé z okrajových částí WP.

Formát obou publikací je obdobný. Hume je sice objemnější a trochu větší, stále se však s lehkými výhradami dá považovat za terénní, nikoli referenční příručku, která se ještě vejde

do příručního zavazadla, ačkoli její hmotnost je již znát.

Pokud za bernou minci pokládáme obrazovou část knihy, pak Hume za Svenssonem naprosto v ničem nezaostává, naopak – spousta plošně větších, kvalitních fotografií zobrazuje některé druhy názorněji a ve větších detailech. Z hlediska textu je na tom pro změnu jednoznačně lépe Svensson. Člověk zajímavější se o ptáky ovšem nemá kvalitní literatury nikdy dost. Hume takovou literaturou jednoznačně je a rozhodně neuděláte chybu, když jím svoje ptákařské čtivo obohatíte. Obě porovnávané knihy se doplňují a v obou případech jde skutečně o špičkovou určovací literaturu ptáků Evropy, respektive západního palearktu. V současné době bychom totiž asi jen stěží hledali něco lepšího.

Klady a zápory

Svensson

- + doprovodný text
- + kvalitní kresby
- + výskyt a rozšíření přizpůsobené ČR
- + formát a velikost
- + rozsáhlejší zájmové území (západní palearkt)

Hume

- + plošně větší, podrobnější a čitelnější obrazová část
- + vynikající fotografie
- + srovnávací tabulky ptáků v letu (i skupin pěvců)
- výskyt a rozšíření nezohledňuje ČR
- trochu větší formát a hmotnost

Robert Doležal

Budování nových tůní v nížinné zemědělské krajině: podpora, či ohrožení biodiverzity?

Foto: archiv autorů

Příklad vhodně navržené tůně: pozvolné břehy, voda volně se vylévající do okolí s možností kolísání vodní hladiny i vysychání, omezené zarůstání rákosem

Rozsáhlé i drobnější nížinné mokřady byly ještě do poloviny 20. století běžnou součástí naší zemědělské krajiny. Při kolektivizaci a následné melioraci krajiny však došlo v poměrně krátkém období k likvidaci většiny z nich. Devastující byly také regulace toků a stavba přehrad, které způsobily zánik povodňové dynamiky řek. Další mokřady zmizely v produkčních rybnících. Dnes se s mokřady bez produkční funkce (tj. bez chovu ryb) setkáme téměř výhradně v chráněných územích. Jednou z výjimek jsou vysychavé polní rozlivy, které ve vlhkých obdobích periodicky vznikají na orné půdě v nížinách. Nepřekvapí proto, že jsou tyto biotopy krátce po svém vzniku využívány celou řadou mokřadních organismů včetně řady vzácných a ohrožených druhů. Za všechny lze zmínit velké lupenonohé korýše (žábřonozky, listonohy a škeblivky), pro které jsou polní rozlivy v dnešní krajině často posledním útočištěm¹.

Vysychavé polní mokřady jsou významné i z pohledu výskytu ptáků. Při sledování 84 lokalit polních mokřadů na jižní Moravě mezi lety 2010 a 2021 jsme zjistili výskyt 98 mokřadních ptačích druhů². Mezi druhy využívajícími tento biotop i k hnízdění jsou nejvýznamnější bahňáci, jako je čejka chocholátá, kulík říční nebo kriticky ohrožený vodouš rudonohý. Z dalších skupin jde například o konipase lučního. Pro vodouše rudonohého, kterému jsme se v posledních letech věnovali podrobněji, představují polní rozlivy na jižní Moravě dokonce nejčastěji využívaný

hnízdni biotop (více než 60 % hnízdních lokalit v letech 2010–2021). A to se týká i největšího počtu významných lokalit, tedy takových, na kterých vodouši ve sledovaném období hnízdili opakovaně alespoň po čtyři sezony³.

V souvislosti s probíhající klimatickou změnou v poslední době roste poptávka po nových přístupech k péči o krajinu a vodu v ní. Řešení problémů spojených s nedostatečnou retencí vody v krajině se v současnosti často omezuje na budování nových tůní a nádrží. V letech 2009–2016 bylo v Jihomoravském kraji (JMK) jen z prostředků operačního programu Životní prostředí (OPŽP) podpořeno 158 projektů, které obnovily či vybudovaly více než 196 vodních nádrží či jejich soustav za více než 790 milionů Kč. Nárůst těchto záměrů je v souladu s plánem JMK na masivní budování malých vodních ploch, pro něž již bylo po celém kraji vytyčeno 800 vhodných míst⁴. Většina projektů a téměř polovina vynaložených financí se sice týká budování a oprav produkčních rybníků, velmi populární je však i budování nádrží typu tůň, tedy bez výpusti a hráze, které vznikají prohloubením slepých ramen anebo vybagrováním jednotlivých tůní či častěji jejich soustav. Do roku 2022 evidujeme už přes 100 takových projektů. Nová vodní tělesa vznikají nejčastěji na mokřých loukách v nivách potoků, čímž bohužel dochází k dalšímu úbytku těchto biotopů, které byly v minulém století v nížinách téměř úplně převedeny na ornou půdu. Na polích se pak realizují velmi často na místech opakovaného zvodnění, tedy na vysychavých polních rozlivech. Změnou charakteru těchto biotopů z vysychavých na trvalé dochází k vymizení specializovaných organismů, jako jsou již zmiňovaní korýši. Jak

je to ale s ptáky? Osidlují a využívají tyto nové mokřadní biotopy?

Komplexnějším výzkumem nově budovaných tůní se u nás doposud nikdo nezabýval. V rámci výzkumů, na kterých spolupracuje Masarykova univerzita, Akademie věd ČR a Jihomoravská pobočka ČSO, studujeme v posledních letech diverzitu významných mokřadních společenstev na desítkách nových tůní na jižní Moravě. Zaměřujeme se na vlnkové organismy, jako jsou obojživelníci, vodní bezobratlí včetně zooplanktonu, ryby a mokřadní ptáci. Obecně lze říct, že nové biotopy jsou většinou spíše menší rozlohy a nevhodné k hnízdění vodních ptáků, jako jsou vrubozobí nebo potápky. Krátce po vzniku, kdy jsou břehy nových tůní otevřené a prosluněné, může jít o atraktivní prostředí pro bahňáky. Hnízdění již zmiňovaného vodouše rudonohého známe z devíti lokalit nových mokřadů, obvykle těch rozsáhlejších s ostrůvky. Někdy šlo dokonce o významná hnízdiště, jako v případě lokality 13 jezer poblíž Slavkova u Brna, kde vodouši hnízdili sedm sezon po sobě v letech 2014–2020, nebo mokřadu u Bučovic, kde hnízdili pětkrát. Všechny tyto lokality však mají společné to, že v současné době už na nich vodouši nehnízdí. Po několika letech se na nich totiž významně projevuje absence vhodného managementu tím, že zarůstají vysokostébelnými porosty, nejčastěji rákosinami. Zánik vhodných biotopů může být ještě umocněn dorůstáním dřevin vysazených v okolí nově vytvořených tůní. V takových případech vodouši obvykle z roku na rok hnízdiště opustí a kvůli absenci otevřených litorálů jej dále nevyužívají. A podobně je to i s jinými druhy bahňáků a dalších mokřadních ptáků. V pokročilejší fázi sukcese obývají zarostlé litorální rákosiny vesměs jen běžnější rákosinový pěvec, jako je rákosník obecný, a drobné vodní plochy často osídí slíпка zelenonohá. Máme však i lokality, na kterých se díky jejich heterogenitě objevil ve větších rákosinách i bukač velký, ale to je výjimečné.

Foto: Pavel Štěpánek

Typickým druhem vysychavých polních rozlivů závislým na managementu biotopu je kriticky ohrožený vodouš rudonohý, který osídí i nově vybudovaný mokřad, ale jen dokud takové vodní těleso nezaroste rákosem

1 Sychra J. a kol. 2022: *Živa* 70 (5)

2 Sychra J. a kol. 2021: *Crex* 39: 141–176.

3 Sychra J. a kol. 2021: *Crex* 39: 66–102.

4 Sychra J. a kol. 2021: *ekolist.cz* (20. 7. 2021)

Příklad nové tůně typu „vana“ s absencí litorálů a hlubokou vodou, která je místo pro biodiverzitu velmi vhodná pro rozvoj rybí obsádky

Typický příklad zarůstání tůň rákosem, když je lokalita udržována pouze kosením trávy v okolí tůně

V každém případě je absence údržby jedním ze zásadních problémů na drtivě většině nových mokřadů. Po výstavbě jsou tůně ponechány volnému vývoji a nové finanční prostředky jsou místo na jejich údržbu vynakládány na budování dalších nových tůň. Husté rákosiny nastupují v úživné zemědělské krajině již po několika málo letech, často ale již do roka po výstavbě. Na více než polovinu sledovaných lokalit starých od dvou do dvanácti let zarostl rákos více než třetinu vodní plochy, menší tůně dokonce zarůstají celé. Takové biotopy jsou zastíněné, velmi jednotvárné a pro většinu mokřadních organismů neatraktivní, proto jsou druhově chudé.

Nové nádrže se také často potýkají s velmi špatnou kvalitou vody. V nových tůních budovaných v eutrofní zemědělské krajině se totiž velmi rychle realizují živiny, což vede k rozvoji řas, sinic a bakterií, častému vyčerpání kyslíku ve vodě a významnému zhoršení celkové kvality zadržované vody. Ke kumulaci živin v tůních přispívá i jejich umístění v depresích uprostřed polí bez dostatečných ochranných prvků k zamezení splachů z orné půdy. Blízko obcí jsou často zasaženy i nedočištěnými komunálními odpadními vodami a fungují pak jako vyhnívací nádrže, nikoliv jako ráj biodiverzity či prostor pro retenci toho, čemu se ještě dá říkat voda.

Dalším důležitým faktorem je přítomnost ryb, které ovlivňují kvalitu nových tůň a jejich

význam pro biodiverzitu. V důsledku predace rybami a jejich negativního působení na prostředí, například zhoršením kvality vody, snížením průhlednosti, omezením ponořené vegetace a narušením dna, jsou tůně s jejich větším množstvím chudé na jiné organismy. Zvláště zasaženými skupinami jsou obojživelníci a zooplankton. Proto se v tůních budovaných z OPŽP nepočítá s řízenou rybí obsádkou. Přesto se do nich ryby dostávají velmi rychle, často již do roka či dvou od jejich vzniku. Ve dvou třetinách prozkoumaných tůň jsme zjistili přítomnost ryb, přičemž polovina lokalit byla obsazena alespoň jedním nepůvodním druhem, nejčastěji karasem stříbřitým a střevlíčkou východní. Na třetině nových tůň tvořily nepůvodní druhy nejméně 50 % celkové biomasy ryb.

Jak tedy odpovědět na otázku v názvu článku? Je potřeba zdůraznit, že hlavními deklarovanými cíli budování nových vodních těles na jižní Moravě jsou podpora biodiverzity a zadržování vody v krajině. Takto vzniklé tůně ale bohužel často přinášejí do krajiny více škody než užítku. Pokud by nově budovaná vodní tělesa měla naplnit naděje, které do nich vkládá široká veřejnost, pak je zásadní dobře promyslet nejen samotnou realizaci projektů, ale i následnou péči. Důležité je nevytvářet nové tůně na místech cennějších biotopů, například na vlhkých loukách nebo na místech opakovaného výskytu vysychavých polních rozlivů. Lépe je budovat tůně na místech, kde je opravdu sucho, kde se voda neobjevuje a chybí i v širším okolí. Před plánováním tůň v nivách toků je dobré se zamyslet, zda by nebylo lepší raději revitalizovat samotný tok odstraněním zahloubení koryta a obnovou jeho meandrování.

Nové tůně by měly mít heterogenní a pozvolné břehy, potřebné pro bohatý rozvoj litorálních společenstev. Lepší jsou mělčí tůně než hluboké „vany“ se strmými břehy a je velmi vhodné naplánovat alespoň část tůň jako vysychavé, protože takové podmínky znemožní dlouhodobý výskyt větších obsádek ryb, umožňují snadné pokosení vegetace a při vyschnutí v nich navíc mineralizují živiny. V souvislosti s rybami by bylo žádoucí budovat tůně pro biodiverzitu s výpustí, protože v případě velmi znečištěné vody či rozvoje rybiho společenstva není, zvláště u větších a hlubších lokalit, možné jejich špatný stav jakkoliv změnit. Z pohledu blízkého okolí

tůň je vhodné neplánovat větší výsadby dřevin, protože zastínění v kombinaci s přísunem organické hmoty v podobě listů dále zhoršuje jejich ekologický stav. Výrazně cennější jsou proslulé biotopy, do kterých lze naplánovat spíše řídkou výsadbu například hlavatých vrb.

Zcela zásadní je při tvorbě nových tůň plánovat i jejich údržbu. Na management už existujících lokalit by měly být dotačnými programech alokovány finance na úkor výstavby dalších nových, o které se pak nikdo nestará. Pravidelná péče o tyto umělé biotopy by přitom neměla spočívat jen v kosení travních porostů v jejich okolí, ale i v aktivní práci s vlastním vodním tělesem. Základním nástrojem je v tomto ohledu kosení rákosin, které je třeba provádět záhy po vzniku tůň, protože po několika málo sezónách jsou již rákosové porosty často tak husté, že je jejich údržba velmi náročná až nemožná. Dalšími možnostmi managementu jsou obnova tůň těžkou technikou v případě velkého zárůstu, údržba porostů pomocí extenzivní pastvy, při které se v mokřadech nejlépe uplatňují krávy nebo koně, případně i využití ohně v zimním období. Z pohledu rybí obsádky je pak na menších lokalitách možný výlov pomocí záťahových sítí, za příhodných podmínek i vyčerpání vody z přerybněné tůně. Podpora původních druhů ryb jejich vysazováním či dosazováním dravých ryb jsou podle našeho názoru na většině lokalit kontroverzní, a to kvůli dopadu na cílové složky biodiverzity, jako jsou obojživelníci.

Souhrnně lze říci, že budování nových vodních těles v zemědělské krajině doprovází řada problémů, které brání naplnění jejich potenciálu. Při hledání jejich řešení je třeba si především položit otázku účelu jejich budování. Bohužel se na straně majitelů i projektantů stále setkáváme s potřebou budování nových nádrží, aniž by bylo jasné, proč by měly vzniknout. V případě zaklínání se biodiverzitou se zde musíme zásadně ohradit vůči opakovaně uváděnému, rádoby univerzálnímu tvrzení, že s tvorbou vodního tělesa dojde v každém případě ke zvýšení biodiverzity. Jak jsme se pokusili nastínit v tomto článku, takovéto tvrzení rozhodně neplatí.

Jan Sychra, Jindřiška Bojková, Michal Janáč

Výzkum nově budovaných tůň byl podpořen grantem TAČR č. SS06010189.

Ukázka velmi špatné kvality vody zadržované v nové tůni, což je důsledek velkého množství živin v zemědělské krajině a někdy i nedočištěné odpadní vody

**5.-7. ledna
2024**

ptacihodinka.
birdlife.cz

Sčítáme ptáčky na krmítku

Sčítání vám ulehčí samonásypné velkoobjemové krmítko Berry určené hlavně pro ty, kteří chtějí více pozorovat než dosypávat krmení :)

Nyní výhodněji s 20% slevou.

Do objednávky zadejte v období 20. 10. – 30. 12. 2023 kód: PTACIHODINKA24. Platí pouze v ČR.

plastia.eu

urbalive
by plastia

AVIF v novém kabátě

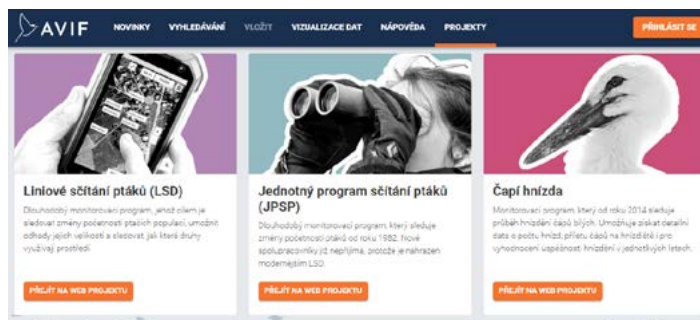
Faunistická databáze ČSO, známá jako AVIF, existuje již 13 let. Od té doby do ní více než **8000 uživatelů** zadalo **přes 1 milion vycházek** obsahujících **téměř 4,5 mil. jednotlivých pozorování**.

Databáze slouží ke sdílení a uchování záznamů o pozorování ptáků na českém území. Uživatelé mohou svá pozorování zadávat například ve formě kompletních seznamů, tedy záznamů všeho, co na své vycházce viděli a slyšeli, včetně běžných druhů. Z takových dat lze později zjistit změny početnosti jednotlivých druhů na našem území. Nechybí ale ani možnost sdílet pozorování s ostatními – zejména ta zajímavá. AVIF tedy slouží jak uživatelům, tak obecně k poznání a ochraně ptáků.

Nová webová verze zveřejněná na začátku října 2023 přináší úplně nový vzhled, připravený s ohledem na současné trendy, i nové funkce. Díky změnám na pozadí se navíc AVIF výrazně zrychlil.

Pro zadávání svých pozorování do databáze je vždy nejprve třeba se přihlásit. Jen tak můžeme zachovat kvalitu zadaných dat. Registrace i přihlášení jsou rychlé a jednoduché. Pro uživatele, kteří si ve veřejné části databáze nepřejí vystupovat pod svým civilním jménem, jsme nově přidali možnost „**Utajit jména všech pozorovatelů**“.

Pozorovali jste záhadného jedinca a nepodařilo se vám ho určit? Nevadit! Abychom podpořili interakci mezi uživateli a usnadnili zadávání těm méně zkušeným, přidali jsme novou funkci „**Prosím o pomoc s určením**“. Pokud pozorovatel své pozorování tímto štítkem označí, dává najevo ostatním uživatelům, že stojí o to, aby mu s určením pomohli.

Zdroj: AVIF

Pro ty, kdo nemají zájem do databáze přispívat (ale samozřejmě i pro ty, kdo přispívají) by mohla být zajímavá nová funkce galerie. Galerii fotografií a její přidružená tlačítka „**Skrýt názvy druhů**“ a „**Zobrazit latinské/české názvy druhů**“, ukrytá pod ikonou nastavení, lze totiž využít k procvičování určovacích dovedností. Galerie, ale i další výstupy databáze (kromě údajů, které autoři označili jako utajené) jsou dostupné i pro nepřihlášené zájemce.

Více se o nových funkcích AVIFu dozvíte přímo na **birds.cz** v sekci **Novinky!**

Pokud si přejete rozvoj databáze podpořit, můžete tak učinit na **darujme.cz/avif**. Všem, kdo přispívají, ať již svými pozorováními, nebo finančně, srdečně děkujeme.

Eliška Konopáčová

Ptačí hodinka 2024: Sčítejme za každého počasí!

První víkend příštího roku, tedy **5.–7. ledna 2024**, se můžeme těšit na již šestý ročník **Ptačí hodinky – sčítání ptáků (nejen) na krmítku**. Loni nás překvapilo nebyvale teplé počasí; leden 2023 s průměrnou teplotou vzduchu 2 °C byl nakonec Českým hydro-meteorologickým ústavem hodnocen jako teplejší silně nadnormální.

Teplejší zimy společně s intenzivním příkrmováním způsobují, že se u nás původně tažné druhy stále častěji zdržují i během zimních měsíců. I za teplého počasí tedy můžeme očekávat zajímavé hosty, kteří migrují na krátké vzdálenosti a zimují ve Středomoří nebo severní Africe, jako je rehek domácí, holub hřivnáč, konipas bílý, budníček menší, králíček ohnivý, pěnice černohlavá či špaček obecný. Bude-li zima teplejší, můžeme vyhlížet právě je. Výjimečně u nás zůstávají i někteří migranti na dlouhé vzdálenosti, zaznamenána byla třeba zimující pěnice pokřovní. Je fascinující sledovat, jak ptáci reagují na změny klimatu a mění své životní strategie! Sčítáme-li ptačí hodinku i v teplých zimách, můžeme odhalit právě takové výjimečně přezimující jedince tažných ptáků.

Chladnější zimy k nám naopak mohou nalákat druhy ze severu, jako je pěnkava jikavec nebo brkoslav severní. Pokud sněh schová přírodní zdroje, mohou se objevit i plašší lesní druhy – dlask tlustozobý, hýl obecný či křivka obecná. Nesmíme však opomenout ani naše běžné „krmítkové“ druhy – sýkory koňadry a modřinky, vrabce domácí i polní, kosy černé, čížky lesní či stehlíky obecné. Ty můžeme očekávat za každého počasí. Pokud je však chladno, pravděpodobně se budou objevovat ve vyšších počtech.

Foto: Vojtěch Fejkl

Foto: Daniela Brabcová

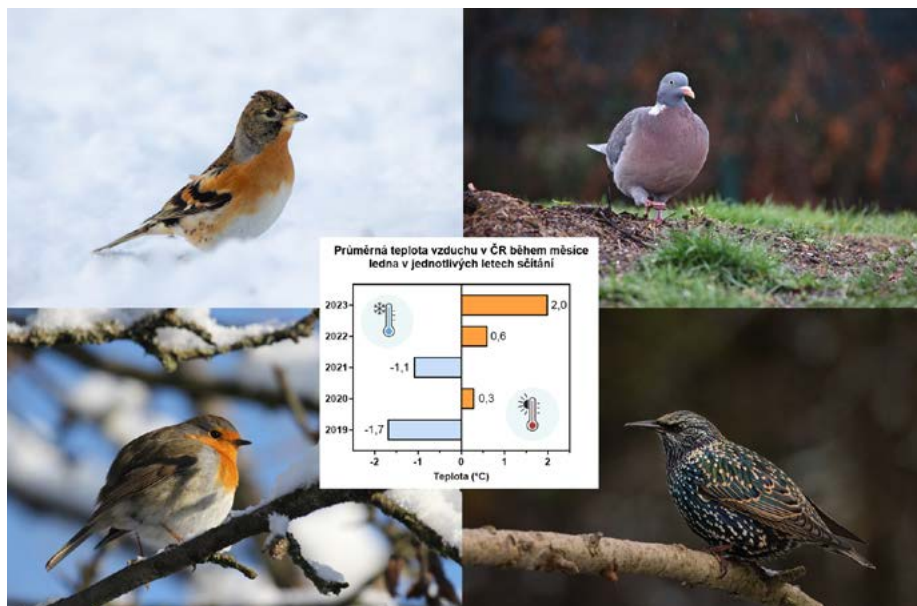

Foto: Vladimír Hans

Foto: Kateřa Škopálová

Pěnkavu jikavce častěji zastihneme, bude-li zima chladnější, červenku obecnou můžeme očekávat za každého počasí. Holub hřivnáč a špaček obecný jsou tažní, ale v posledních letech u nás někteří jedinci zůstávají i přes zimu.

TIP: Když nemůže hora k Mohamedovi, musí Mohamed k hoře – je-li teplo a ptáci k vám na krmítko nelétají, vyrazte sčítat do přírody – třeba do lesa či parku! Pokud sněhová přikrývka chybí, ptáci se živí dostupnou potravou v okolí, a proto se nepřibližují k lidským obydlím.

JAK SČÍTAT

Kdykoli v průběhu 5.–7. ledna 2024, vždy po dobu jedné hodiny. U každého druhu zapisujeme nejvyšší počet jedinců spatřených najednou. Vidíme-li například tři pěnkavy, za chvíli je jich tam šest a pak jen jedna, zapíšeme u pěnkavy

šestku. Počítáme všechny ptáky – nejen na krmítku, ale i v okolí nebo přeletující. Po dobu sčítání zůstáváme na jednom místě – nesčítáme na procházce. Údaje zadáváme do online formuláře na **ptacihodinka.cz**, a to nejpozději do 14. ledna 2024.

Eliška Konopáčová

O chování zimujících ptáků toho zatím víme málo, ale s vaší pomocí se můžeme dozvědět, kolik ptáků se u nás v zimě vyskytuje.

Děkujeme!

Vaše výpravy za ptákem roku

Foto: Zuzana Pemlicová

Poláky velké jste zaznamenávali nejen na rybnících, ale i na vodních tocích, dokonce i na Vltavě v samotném centru Prahy

V roce poláka velkého jsme vás vyzvali, abyste své procházky přírodou směřovali k vodním plochám a zkusili se na ně podívat pohledem kachny. Máme velkou radost, že od 13. dubna do 30. září, kdy hodnocení rybníků probíhalo, se nám v databázi nashromáždilo 240 pozorování od 98 účastníků a přidaly se i dva školní kolektivy!

Za necelé půl roku se vám tak podařilo zhodnotit 225 rybníků. Na 40 % z nich jste měli štěstí a pozorovali jste i letošního ptáka roku, celkově jste zaznamenali 1137 poláků velkých (710 samců, 346 samic a 81 mláďat). Nejaktivnější byli pozorovatelé v Jihočeském (47 pozorování), Karlovarském (34) a Pardubickém kraji (33) a největší šance na setkání s polákem byla v Jihomoravském a Jihočeském kraji, kde byli poláci viděni v 68 %, respektive v 60 % pozorování. Které vodní plochy byly navštíveny, zjistíte z mapy na projekty.birdlife.cz/rybniky-pro-polaka/#/mapa.

Nejlepším znakem toho, že rybník je pro poláka vhodný, je přítomnost rodinek, která ukazuje, že kachny mají dostatek potravy pro mláďata. Takových rybníků jste zaznamenali deset (pět v Jihomoravském, čtyři v Jihočeském a jeden v Libereckém kraji) a pozorovali jste na nich celkem 17 rodinek. Většina těchto rybníků měla litorální porosty a vrby na břehu, navazovala na ně louka a na dohled byly další vodní plochy. Tyto podmínky zřejmě vyhovují vodním živočichům obecně, protože jste tu pozorovali i další vodní ptáky (průměrně šest druhů), vážky či obojživelníky a jejich larvy. Ani těmto ideálním rybníkům se však nevyhýbají predátoři jako moták pochop (v 80 % případů) či prase divoké (v 70 %).

Ze srovnání rybníků, kde jste poláky zastihli, a těch, kde pozorování nebyli, vyplynuly zajímavé, byť asi nepřekvapivé výsledky. V některých parametrech se tyto dvě skupiny rybníků významně lišily – na více než polovině vodních ploch s polákem se nacházely ostrůvky, zatímco v případě

rybníků bez poláka byly ostrůvky jen na 34 % vodních ploch. Téměř ve třech čtvrtinách „poláčích“ rybníků byla na dohled další vodní plocha (u rybníků bez poláka to bylo pouze ve 41 % případů). Pozoruhodné výsledky přinesly údaje o průhlednosti vody. Na rybnících bez poláků byla průhlednost vody odhadnuta v kategoriích „čistá“ a „celkem průhledná“ ve 40 % případů, na rybnících s poláky velkými byla průhlednost vody v těchto kategoriích již v 52 % případů, a na rybnících s rodinkami dokonce v 70 % případů, což potvrzuje, že poláci velcí, a zejména jejich rodinky, se vyskytují častěji na rybnících s průhlednější vodou, v nichž mohou lépe nacházet potravu.

Asi nejzajímavějším výsledkem je vyšší počet dalších vodních ptáků na vodních plochách s polákem, který naznačuje, že jeho přítomnost lze chápat jako ukazatel ptačí diverzity. Na rybnících, kde se polák vyskytoval, bylo totiž průměrně 7,2 dalšího druhu vodních ptáků (oproti 3,5 u rybníků bez poláka). Je potěšující, že vážky byly viděny v 63 % všech pozorování a obojživelníci v 87 %! Kde se daří polákovi, daří se podle vašich záznamů také jeho predátorům. Nicméně i to je dobrá zpráva, pokud jde o původní druhy, které mají v přírodě nezastupitelnou roli – motáků pochopů i vran černých a šedých byl na rybnících s polákem dvojnásobek, a v případě orla mořského dokonce trojnásobek počtu zaznamenaných na rybnících bez poláka.

Děkujeme také 32 autorům, kteří přispěli fotografiemi do galerie ČSO na flickr.com/photos/birdlife_cz/albums, kde se sešlo 73 snímků.

Doufáme, že vám nahlížení na vodní plochy z perspektivy poláka velkého otevřelo nové obzory. Děkujeme vám za spolupráci a už se těšíme, že se zapojíte i do právě připravované kampaně pro veřejnost zaměřené na ptáka roku 2024!

Alena Klvaňová, Ludmila Korešová, Petr Musil

INZERCE

climax

SUNSCREENS

žaluzie | rolety | markýzy
fasádní clony | pergoly

4

ROKY
ZÁRUKA

Exkluzivní partner
stínicí techniky Climax

Jinačovice 161, 664 34
777 317 963 | hakl@hakl.cz

www.hakl.cz

Birding baribalům navzdory

Foto: Tomáš Grim

Ploché centrální údolí národního parku Banff, kterým protéká řeka Bow

Když do lesa táhne hlučící smečka výrostků, neuvidí nic. Půjde-li tam dychtivý přítel ptactva sám, zažije své krásné chvíle. Ví, že má využívat úkrytů, že nesmí stát na volné prostoře..., že musí být nenápadně oblečen..., ztratit se v křovině, přitisknout ke kmeni – zkrátka: indiánské ctnosti!

Jaroslav Spirhanzl Duriš, *Z ptačí říše*, 2. vydání, SNDK, edice OKO, 1965

Na svůj první ptačí atlések, autorovy rady v něm uvedené a i ty ctnosti jsem hodně myslel v indiánském kraji, v horském národním parku Banff v kanadské provincii Alberta, protože na tamní varovné přednášce o „medvědí bezpečnosti“ by J. S. Duriše určitě nepochválili. Kvůli baribalům i medvědům grizzly totiž v Banffu ve všem doporučují pravý opak, tj. zejména nikdy nebýt v přírodě sám, nenápadný, a snad dokonce potichu. A to ještě Duriš mohl a měl napsat, že nejlepší je na ptáky chodit sám hodně brzy ráno, což v medvědí oblasti už vůbec není dobrý nápad.

V tomto nejstarším kanadském národním parku to s medvědy nemají lehké a na přelomu horského jara a léta téměř neminuly tři až čtyři dny, aby místní noviny nereferovaly o nějaké medvědí nepříjemnosti. V lepším případě baribal uvázl na stromě v zeleném pruhu uprostřed dálnice a musela proběhnout jeho evakuace, v horším medvěd někoho vyděsil, nebo dokonce poranil. V Banffu jsem byl v červnu a medvědí hysterie se viditelně stupňovala: na cestách zpočátku volně přístupných se objevovaly policejní pásky a výstražné cedule. Mnohde už nebyl „vstup na vlastní nebezpečí“, ale rovnou „vstup zakázán“. A místy už se pak dalo volně chodit jen po silnicích – velmi málo frekventovaných –, ale tam zase nebohého birdera chtěli zachraňovat řidiči, kteří si hned za zatáčkou všimli medvěda. (Možná je poučili na přednášce.) Nakonec jsem jednoho zahlédl taky: mladého baribala, který byl z turistů vyděšenější než oni z něho. Místní tvrdili, že se jedná o netypické pozdní jaro, kdy se medvědi drželi v údolích, protože ve vyšších polohách zůstával nezvykle dlouho snít.

Proč právě jihozápadní Alberta a kdy?

Exotika jiného kontinentu nás jistě fascinuje, ale ještě lepší bývá exotika umírněná, tedy destinace, které člověka svou novostí úplně „nezahltí“. Část

ptačích skupin i druhů má Severní Amerika společnou s Eurasií (mnozí velmi podobní ptáci – straka, bukač, volavka velká, sýkora černohlavá – jsou navíc těžko odlišitelnou variantou něčeho v Evropě) a jejich zastoupení se zvyšuje směrem k severozápadu. Kanadské Skalnaté hory jsou tudíž pro našince destinací ideální. Z hlediska ptáků je jistě nejvhodnější jarní cesta a ještě se tak dá vyhnout největšímu náporu turistů. Vzhledem ke zmíněným omezením by zřejmě bylo výhodné období medvědího spánku, zima zde ovšem odpovídá minimálně severní Skandinávii. Snad u každého domu ve městě Banff ale je krmítko navštěvované hýly křivčícími (*Pinicola enucleator*), sojkami šedými (*Perisoreus canadensis*), brhlíky, datly a sýkorami.

Foto: Tomáš Grim

Strnádka wrabcovitá, nejpestřejší z amerických „vrabců“ (sparrows) rodu *Spizella*

Doprava – kudy a proč

Nejbližší letiště je v Calgary, kde se zároveň nabízí možnost vidět typický biotop části jižní Kanady, totiž préríi. Nejlogičtějším vstupem do Kanady jsou metropole Toronto a Montreal na východě. V obou velkoměstech byly na ptáky nejlepší nádherné lesoparky, jimiž jsou zdejší rozlehlé hřbitovy. Na tom montrealském mě potěšili brhlík běloprsý (*Sitta carolinensis*) a strakapoud americký (*Leuconotopicus villosus*) zaletující do dutin.

Vyhlížené druhy

Když v Kanadě, tak snad pro ten pocit pět ptáků s druhovým jménem *canadensis*, kteří v jihozápadní Albertě přicházejí v úvahu – i když ani jeden z nich není kanadským endemitem –, zejména brhlík a sojka šedá. A určitě i krásná „pacifická“ sojka Stellerova (*Cyanocitta stelleri*), jediný americký ptačí druh, jehož objevitel (účastník Beringovy výpravy) nepřišel od východu. Ta ovšem na samém okraji svého areálu do albertské části Skalnatých hor zasahuje jen velmi částečně.

Kakofonie a Bird Pals

Podcenit na novém kontinentu akustickou přípravu je určitě velká chyba. Neznámých hlasů je všude až příliš, ale trochu může pomoci až nápadné zastoupení „zvukomalebných jmen“ v americkém názvosloví; někteří ptáci se prostě sami „hlásí“. V Albertě lze třeba zaslechnout *tu-vuúí, čik-a-dý, fí-bí, pí-e-ví* a právě tak se místně jmenují pipilo, sýkory a dva tyranovci.

Použitelnost podobných citoslovcí ovšem bývá problematická a po pár dnech už jsou stejně hlasy přehlednější: velmi sympatickým zpěvákem byl třeba strnadec bělopásý (*Zonotrichia leucophrys*). Za zmatek zejména v pěvcích beztoho mohou spíš vzhledově dost jednotvární tyranovci, tyraní, zelenáčci a hlavně velmi početná skupina lesňáčků. Celkově se nám severoameričtí pěvci jeví jako hodně barevní, někdy až křiklavě (značná provázanost s ptactvem neotropickým), ale například sýkory máme v Evropě esteticky zajímavější. Na druhou stranu jsou hodně nápadné a nezaměnitelné tři zcela běžné druhy: drozd stěhovavý (*Turdus migratorius*), vlvovec červenokřídlý (*Agelaius phoeniceus*) a strnádkla vrabcovitá (*Spizella passerina*).

Za nepřehledné situace není od věci využít znalostí místních kolegů. Už delší dobu jsem věděl o internetové skupině Bird Pals založené na tom, že se místní ptačkář coby průvodce ujme „ptačího turistu“, protože ví, kam v okolí na ptáky. Skvěle jsem Bird Pals třikrát využil právě v Kanadě, zemi birdingu zaslíbené. A náhoda tomu chtěla, že to bylo velmi pestré a třikrát jinak: klasické objíždění jezer se stativákem, vycházka s místním ptačím klubem (pravý opak osamělého birdingu a výhodná varianta, když jde o ty medvědy) a trek v krásné přírodě. Rozhovory s místními byly užitečné i proto, že z nich vyplynulo, kterého pozorování si je třeba obzvlášť vážít. Například jsem pochopil, že jsem měl štěstí s bukačem severoamerickým (*Botaurus lentiginosus*), ibisem americkým (*Plegadis chihi*) a tříčlennou rodinkou datlů chocholatých (*Dryocopus pileatus*).

Napřed hory a údolí

Hlavní údolí v Banffu leží v téměř 1400 metrech n. m., vrcholky měří kolem 3000 m. Kromě nejvyšších poloh a skalnatého terénu park tvoří to, co většinu Alberty i celé Kanady, tedy severský jehličnatý les. Z tajgových ptáků stáli za to zejména datlík tříprstý a sojka šedá. Naproti tomu krásný ořešník americký (*Nucifraga columbiana*), který se eurasijskému podobá vlastně jen hlasem, a sýkora horská (*Poecile gambeli*), jedna z nejvýraznějších severoamerických sýkor, se v Kanadě vyskytují jen ve Skalnatých horách.

Vzhledem ke zmíněné „problematicčnosti“ lesňáčků mě potěšil zdejší horský „l. Audubonův“, který je ale v novější literatuře „ponížen“ na poddruh jednoho z nejrozšířenějších lesňáčků, konkrétně l. žlutoskvrnného (*Setophaga coronata*). Do alpinského pásu jsem se dostal jen jednou a nakrátko; nejčastější „velmi ptačí“ hlasy tam patřily pikám (*Ochotona*, tedy vlastně pištuchám).

I na malém mokřadu v údolí řeky Bow byly volavky velké (*Ardea herodias*), hoholi bělaví (*Bucephala albeola*), lžičáci a čírky modrokřídlá (*Spatula discors*), skořicová (*Spatula cyanoptera*) a obecná a v jeho bezprostředním okolí pochopitelně vlvovci červenokřídlí. Na hladině několika větších jezer už ptactvo spíš scházelo, ale zase přibýly potáplice lední.

Pak „prérie“ a jezera

„Prérie“ jihovýchodně od Calgary skutečně patří do uvozovek, protože dnes se jedná zejména o ohrazené pastviny a pole. Na ohradách tam

Foto: Tomáš Grim

O uvítání do Banffu z východního směru se starají vrcholy zvané „Tři sestry“

Foto: Tomáš Grim

Kačky strakaté po většinu roku ve svém typickém prostředí nejsou: hned po vyhníždění se z horských říček přesouvají na mořské pobřeží

Foto: Tomáš Grim

Jen pěti z 29 brhlíků schází přímo poznávací znamení rodu *Sitta*, totiž páska přes oko nebo aspoň její náznak; jedním z nich je brhlík běloprsý

posedávali typičtí vlvovci západní (*Sturnella neglecta*) a samozřejmě nescházeli dravci: na drátech poštolka pestrá (*Falco sparverius*), jejíž české druhové jméno je opravdu výstižné, a ve vzduchu káně – rudochvostá (*Buteo jamaicensis*) a bělohrdlá (*Buteo swainsoni*). U farem bylo i hodně vzrostlých listnatých stromů a na těch brkoslavi američtí (*Bombcilla cedrorum*).

Foto: Tomáš Grim

V Albertě se vyskytují dva dost odlišné poddruhy strnadce zimního (*Junco hyemalis*), tento byl častější

Foto: Tomáš Grim

Hoholi bělaví se zbývajícími dvěma druhům rodu *Bucephala* moc nepodobají; všichni tři hoholi ale mají společně minimálně to, že hnízdí výhradně v dutinách a vyskytují se na jihozápadě Alberty

Za vrchol této oblasti je však třeba považovat mělká „stepní“ jezera s velmi bohatým ptačím osazenstvem. Na západním obzoru se táhl pás zasněžených Skalnatých hor a na jezerech to opravdu stálo za to: na jediném potápka západní (*Aechmophorus occidentalis*) a další čtyři potápky, tamtéž i jinde pak kachnice kaštanové (*Oxyura jamaicensis*) s jasně modrým zobákem a podivná silueta poláka dlouhozobého (*Aythya valisineria*), již zmínění bukač a ibis, kulík rezavoocasý (*Charadrius vociferus*), tenkozobec americký (*Recurvirostra americana*) s mláďaty a především krásný „tříbarvý“ lyskonoh dlouhozobý (*Steganopus tricolor*), o němž ovšem kolega prohlásil, že je pro něj ze tří lyskonohů nejméně zajímavý. (Vnímá jsem to opačně.) Skoro vše z tohoto neúplného výčtu bylo jako na dlani, tedy až na hejno pelikánů severoamerických (*Pelecanus erythrorhynchos*) ve velké dálce. Dominantním pěvcem podmáčených luk zde výjimečně nebyl vlhovec červenokřídý, protože ho vytlačili větší vlhovci žlutohlaví (*Xanthocephalus xanthocephalus*); nápadní samečkové seděli v pravidelných rozestupech jako světýlka a občas popolétli: přeskupující se světýlka.

Na samém konci „Island“

Kromě zmíněné „islandské“ potáplice lední bylo třeba se pokusit i o dvě „islandské“ kachny. Na jezerech byli v červnu kačeři celkem čtrnácti druhů v ideálním svatebním šatu, ale neplatilo to o dvou druzích, které jsem zaznamenal jen na řece: v případě hohola severního a morčáka velkého se ukázaly jen samice (některé s vláčkem kácat), a ani jeden kačer. Minimálně jedna samice hohola byla velmi podezřelá a snad mohlo jít o *Bucephala islandica*.

Foto: Tomáš Grim

Jen málokterý lesňáček (zejména r. *Dendroica*, dnes *Setophaga*) na sobě nemá aspoň něco žlutého (takže čeština může použít adjektiva „žlutý, žlutavý, zlatý“; „zlatavý“ asi autory názvosloví nenapadlo); zde lesňáček žlutoskrvnný

Foto: Jiří Hrubý

Frank Lake: jedna z nejcennějších mokřadních lokalit, přibližně 60 km jihovýchodně od Calgary

Z islandské trojice by tedy ještě zbývala kačka strakatá (*Histrionicus histrionicus*); tu ovšem také v hnízdním období nelze hledat na jezerech, ale jen na horských bystrinách (které se na rozdíl od Islandu prodírají jehličnatými lesy). Kačka se zadarila až předposlední den. Řeka Bow protékající Banffem se většinou schovává za hustými jehličnany. Z jedné vyhlídky z nadhledu byly v dálce na hladině tři tečky a vlastně přicházeli v úvahu jen oba hoholi nebo kačky. Trojici unášel prudký proud a bylo jasné, že jim to k malému průhledu (spíš průzoru) na řeku potrvá tak tři minuty a hned pak je to odnese dál. Byla by škoda tu chvilku propásnout. Dopadlo to dobře: kačky – zblízka jasně dva krásné zbarvení kačeři a kachna – se jen mihly a byly pryč. V islandské otevřené krajině se tedy pozorují daleko lépe. To je tak, když se osm časových pásem daleko hledají druhy, které máme i v Evropě...

Text: Jiří Hrubý, foto: Tomáš Grim

Jiří Hrubý | překládá z angličtiny (např. Roberta Fulghuma a někdy i knihy o přírodě). Zájem o ptactvo se v jeho případě ideálně protíná s cestováním, dlouhodobě ho zajímá velehorská Asie. Oblíbení ptáci: rehci, brhlíci, skorci, mlynařici, z nepěvců kachny a vše u vody.

Tomáš Grim (tomasgrim.com) | je „freebird“ (ptáčkař na volné noze). V mladické nerozváženosti kdysi projel Kanadu stopem od Atlantiku k Pacifiku a pak si vzpomněl, že zpáteční letenku má z Quebecu (takže celkem 14 695 km „on the road“).

meopta

Založeno 1933

Slavíme 90 let

Jako poděkování přinášíme
mimořádnou slevu 35 %

MeoStar B1 Plus
MeoStar S2 82 HD

ČSO
Doporučeno
Českou
společností
ornitologickou.

Nakupujte na
eshop.birdlife.cz

Akce je platná do 15. 12. 2023,
nebo vyprodání zásob.

Výroční sleva
-35%
90 let

1933
2023

ZJISTĚTE, JAK HOLCIM ČESKO POMÁHÁ NEJEN OHROŽENÝM SÝČKŮM

Jsme součástí mezinárodní skupiny Holcim, světové jedničky v inovativních a udržitelných stavebních řešeních. Více než 60 000 zaměstnanců se podílí na vytváření lepší budoucnosti pro společnost a planetu, a to především díky úsilí dekarbonizovat stavebnictví a zlepšit životní úroveň pro všechny. Stavíme zelenější města, chytřejší infrastrukturu a zlepšujeme životní prostředí po celém světě. Široká nabídka nízkouhlíkových a cirkulárních řešení, např. ECOPlanet – zelený cement, umožňuje našim zákazníkům **stavět s nižším dopadem na životní prostředí**. Holcim se díky své dlouhodobé strategii stává společností s nulovou produkcí CO₂.

Holcim Česko patří již více než 120 let mezi renomované výrobce stavebních materiálů vyráběných v Čížkovicích. Dlouhodobě přispíváme do rozvoje místní infrastruktury a **podporujeme ekologické, sociální či vzdělávací projekty**, které přinášejí užitek obyvatelům v regionu Litoměřicka.

Ve spolupráci s Českou společností ornitologickou už od roku 2012 pracujeme přímo na záchraně některých ohrožených druhů. Rozsáhlý areál cementárny a lomu sám o sobě poskytuje dostatečný prostor, klid a loviště řadě druhů ptactva. Cíleně jsme vytvořili podmínky pro hnízdění vzácného sokola stěhovavého na našem hlavním komíně a také pomáháme zachovat ubývající populaci sýčka obecného. Staráme se o to, aby je osobně zažily i příští generace.

Zajímá vás, jak konkrétně **HOLCIM Česko pomáhá** ve svém regionu?

SEE THE *UNSEEN*

SWAROVSKI
OPTIK